

A painting of a winter scene. In the foreground, a horse-drawn wooden cart is being pulled across a snowy street. A person wearing a red hooded cloak is seated in the cart, looking towards the viewer. To the left, a dark horse is harnessed to the cart. In the background, a building with several windows is visible, some of which are illuminated from within, casting a warm glow. The overall atmosphere is cold and quiet.

ANDREJ MAKIN
MUZIKA JEDNOG
ŽIVOTA

PAIDEIA

Naslov originala

Andreï Makine
La Musique d'une vie

ANDREJ MAKIN
MUZIKA
JEDNOG ŽIVOTA

Prevela s francuskog
ANA MORALIĆ

Lako bih mogao da utvrdim kad se dogodio taj susret. Ima tome već četvrt veka. Tačnije, bilo je to one godine kad je slavni filozof, u izbeglištvu u Minhenu, predložio jednu definiciju koja je uskoro ušla u modu, jedan izraz kojim će se mislioci, političari, pa čak i obični smrtnici služiti najmanje desetak godina, i to u celom svetu. Izvanredan uspeh njegove formule bio je vezan za jednu očiglednu vrlinu: sa dve latinske reči, filozof je uspeo da opiše život dvesta četrdeset miliona ljudskih bića koja su u to doba živela u zemlji u kojoj sam rođen. Žene, muškarci, deca i odrasli, starci ili novorođenčad, mrtvi ili živi, bolesni ili zdravi, nedužni ili ubice, učeni ili neobrazovani, rudari na dnu ugljenokopa, kosmonauti na svom nebeskom putešestviju, oni i hiljade drugih kategorija, svi se tim novostvorenim izrazom nađoše povezani s jednom zajedničkom suštinom. Svi počеше da postoje pod jednim generičkim imenom.

Pre i posle tog srećno pronađenog izraza, nije se prestalo sa izumevanjem reči koje bi dočarale tu zemlju. „Imperija zla“, „varvarstvo s ljudskim likom“, „carstvo u raspadu“... Svaki od tih naziva obeležio je, za neko vreme, duhove na Zapadu. Ipak, definicija minhenskog filozofa bila je kudikamo najnavođenija i najupečatljivija.

Toliko da sam ja tu formulu, jedva nekoliko dana po njenom nastanku, čuo iz usta jednog prijatelja koji je, poput mene, živeo na obalama Neve i, slušajući krišom, kao i toliki drugi, zapadne radio-stanice, naišao na jedan intervju s filozofom. Da, toliko da se ja, na povratku s jednog puta na Daleki istok, i zadržan snežnom mećavom negde u srcu Urala, prisetih tog izraza čuvenog na Zapadu i zabranjenog u našoj zemlji. Deo noći provedoh trudeći se da ga primenim na putnike koji su me okruživali u čekaonici jedne ledene i mračne železničke stanice. Izraz koji je filozof izumeo svedočio je o strahovitoj pojmovnoj delotvornosti. On je obuhvatao život najrazličitijih osoba: one dvojice vojnika koji su naizmenično potezali iz flaše, sakriveni iza stuba, onog starca koji je, ne našavši mesto za sedenje, spavao na prostrtim novinama, pored zida, one mlade majke čije lice kao da je bilo blago osvetljeno nevidljivom

voštanicom, one prostitutke koja je vrebala kraj prozora zavejanog snegom, i tolikih drugih.

Izgubljen usred bližnjih, usnulih ili besanih, u sebi sam odavao pohvalu filozofovoj mudrosti... I baš u tom trenutku, usred jedne noći odsečene od ostatka sveta, dogodio se taj susret.

Otada je proteklo već četvrt veka. Srušilo se carstvo čiji su raspad predskazivali. Varvarstvo i zlo su se opet ispoljili pod drugim nebesima. A formula koju je izumeo filozof iz Minhena (u pitanju je, naravno, Aleksandar Zinovjev), ta danas skoro zaboravljena definicija, jedino mi služi kao znak koji u mutnoj bujici godina obeležava trenutak tog kratkog susreta.

Budim se, sanjao sam neku muziku. Poslednji akord zamire u meni dok pokušavam da razaznam damaranje svih tih života što su se slegli u toj dugačkoj čekaonici, u toj mešavini sna i umora.

Lice jedne žene, tamo, pored prozora. Njeno telo je upravo podarilo užitak još jednom muškarcu, njene oči traže među putnicima sledećeg ljubavnika. Neki železničar ulazi, prolazi kroz čekaonicu, izlazi kroz velika vrata koja vode na perone, u noć. Pre nego što se vrata zatvore, u čekaonicu uleti silovit snežni kovitlac. Oni koji su se smestili blizu vrata meškolje se na svom uzanom i tvrdom sedištu, podižu okovratnik kaputa, zimogrožljivo se stresaju. S druge strane stanice dopire prigušeni kikut, a zatim krckanje srče pod nogom, pa psovka. Dva vojnika, šapke zabačene na teme, raskopčanog šinjela, krče sebi put kroz gomilu skoturenih tela. Hrkanja kao da se odazivaju jedno drugom, ponekad komično usaglašena. Veoma razgovetno, dečja vriska se izdiže iz pomrčine, splašnjava u slabašnom cviljenju sisanja, utihne. Dugotrajna svađa, već otupljena dosadom, teče i dalje iza jednog od stubova koji podupiru galeriju od lakiranog drveta. Glasnogovornik, na zidu, pucketa, šušket a i najednom, iznenađujuće razneženim glasom, najavljuje kašnjenje jednog voza. Plima uzdaha promine čekaonicom. Istinu govoreći, više niko ništa i ne čeka. „Šest sati zakašnjenja...“ Moglo bi biti i šest dana ili šest nedelja. Obamrlost se vraća. Vetar šiba prozore teškim belim rafalima. Tela se priljubljuju uz tvrda sedišta, neznanci se pribijaju jedni uz druge, poput krljušti istog ljuskavog tela. Noć objedinjuje spavače u jedinstvenu živu masu - u zverku koja svim svojim ćelijama uživa u sreći što se nalazi u zaklonu.

Ja sa svog mesta ne vidim dobro zidni sat koji se nalazi iznad šaltera. Izvijam zapešće, brojčanik mog sata hvata odblesak noćne rasvete: petnaest do jedan. Prostitutka je i dalje na svom mestu, njena prilika se ocrtava na oknu poplavelom od snega. Nije visoka, ali je veoma širokih bokova. Nadvija se nad redove usnulih putnika kao nad bojno polje prekriveno leševima... Otvaraju se vrata okrenuta ka gradu, pridošlice unose sluden, neugodnost prostora metenih mećavama. Ljudska magma se stresa od zime i, teška srca, prihvata svoje nove ćelije.

Ja pokušavam da se razmrdam i da se istrgnem iz te raznorodne gomile tela. Da otrgnem one koji me okružuju iz nerazaznatljivosti mase. Onog starca koji je tek pristigao i koji, ne nadajući se sedištu u toj dupke punoj čekaonici, prostire novine po kamenim pločama poda umazanim pikavcima i rastopljenim snegom, i leže, leđima uza zid. Onu ženu čiji šal prikriva crte lica i godine, jedno neprepoznatljivo biće utonulo u preveliki bezoblični kaput. Koji časak ranije, ona je nešto govorila kroza san: nekoliko preklinjućih reči, začelo prispelih iz nekih veoma davnih godina njenog života. „Jedini ljudski priznak koji će mi od nje ostati“, rekoh sebi. Onu drugu ženu, onu mladu majku nagnutu prema čauri njene bebe u povoju, koju ona, čini se, ovija nevidljivim svetlovcem sazdanim od brižnosti, čuđenja, ljubavi. Na nekoliko koraka od nje, prostitutka ugovara posao s vojnicima: uzbuđeno zamuckivanje dvojice muškaraca i njen pomalo prezriv, ali vreli šapat, prosto natopljen slatkim obećanjima. Čizme vojnika lupkaju po popločanom podu, naslućuje se, fizički, nestrpljenje koje izaziva to telo širokih i teških sapi, sa grudima izbočenim pod kaputom... I bezmalo u visini tih čizama, lice jednog čoveka koji, dopola skliznuvši sa svog sedišta, posuvraćene glave, spava, poluotvorenih usta, dodirujući jednom rukom pod. „Mrtvac na bojnom polju“, iznova rekoh sebi.

Moje upinjanje da iz ove anonimne mase spasem nekoliko pojedinačnih prilika polako jenjava. Sve se stapa u jedno u pomrčini, u mutnom, prljavožutom svetljenju fenjera iznad izlaza, u ništavilu koje se prostire u nedogled oko ovog grada sahranjenog pod pokrovom snežne mećave. „Jednog grada na Uralu“, kažem sebi, pokušavajući da ovu železničku stanicu povežem s nekim mestom, s nekim pravcem. Ali taj slabašni geografski poriv pokazuje se uzaludnim. Crna tačka izgubljena u okeanu beline. Taj Ural koji se proteže na dve hiljade? na tri hiljade kilometara? taj grad, negde u sredini, a na istoku sibirski beskraj, beskraj tog snežnog pakla. Umesto da ih negde smesti, moja misao čini da se taj grad i njegova železnička stanica izgube na jednoj beloj, nenaseljenoj planeti. Ljudske senke koje sam razaznavao oko sebe iznova se stapaju u jedinstvenu masu. Njihovo disanje se prepliće, žamor noćnih priča trne u dahu sna. Mrmorenje uspavanke koju više recituje nego što je pevuši mlada majka, dopire do mene istovremeno sa sašaptavanjem

vojnika koji prate prostitutku u stopu. Vrata se zatvaraju za njima, talas studeni prostruji čekaonicom. Šapat mlade majke se oboji izmaglicom toplog daha. Čovek koji spava posuvraćene glave ispušta dugi hropac i, probuđen sopstvenim glasom, naglo se uspravlja na svom sedištu, dugo zuri u časovnik, ponovo utone u san.

Ja znam da vreme koje je on video na satu nije imalo nikakvog značaja. On ne bi pokazao više čuđenja ni da je ustanovio da je protekla cela noć. Noć ili dve. Ili ceo mesec. Ili cela godina. Snežno ništavilo. Neuhvatljivije od neke nigdine. Noć beskonačna. Noć odbačena na rub vremena...

Odjednom, ta muzika! San se povlači poput talasa koji se valja i u kome neko dete pokušava da na tren uhvati školjku, a ja tih nekoliko nota koje sam upravo sanjao.

Oštija studen: vrata su se dva puta zalupila. Najpre su to vojnici koji ulaze i uranjaju u pomrčinu... Moj san je, dakle, trajao... koliko i njihovo odsustvo. „Njihovo parenje!“, uzvikuje u meni jedan glas razdražen lažnom čednošću reči „odsustvo“.

Ovo je doista mesto za snevanje o muzici. Sećam se da sam na početku noći, kad je još postojala tanušna nada da ćemo otputovati, izašao na peron vođen ovakvom sujevernom računicom: prizvaću dolazak voza tako što ću prkositi studeni. Pognuvši se pod žestokim naletima vetruštine, zaslepljen silnim zasipanjem snežnih pahulja, išao sam pored stanične zgrade, dvoumeći se da li da nastavim dalje, toliko je kraj perona već ličio na devičansku ravnicu. Zatim, opazivši kvadrat kolebljive svetlosti na jednoj od sporednih zgrada utonulih međ snežne dine, ponovo sam počeo da hodam, ili, bolje rečeno, da se klatim kao na štulama, upadajući u sneg do kolena, pokušavajući da stavim noge u već ugažene stope u snegu, skoro zavejane, koje su vodile u istom pravcu. Vrata pored osvetljenog prozorčeta bila su zatvorena. Načinio sam nekoliko koraka prema tračnicama već nevidljivim pod snegom, očekujući makar neku fatamorganu - farove lokomotive u beloj stihiji vejavice. Za jedinu utehu, kad sam okrenuo leđa vetru, povratio mi se vid. Tako sam, iznenada, i spazio tog čoveka. Imao sam utisak da je on prosto izleteo iz male sporedne zgrade. Vrata, zaglavljena snegom, pružala

su mu otpor i on se, da bi izašao, morao baciti na njih svom snagom. Možda i nekoliko puta. Vrata su na kraju popustila i on je sunuo napolje, u noć, u mećavu, lica šibanog udarima vetra, očiju zaslepljenih pahuljama, izgubivši svaki osećaj za orijentaciju. Tako unezverenom, bilo mu je potrebno nekoliko trenutaka da ponovo zatvori ta vrata koja su donjim delom gurala debeli sloj snega. Za tih nekoliko sekundi dok se on borio s vratima, ja sam ugledao unutrašnjost kućice. Neku vrstu predsoblja, preplavljenog jarkom limunžutom svetlošću gole sijalice i, iza njega, jednu prostoriju. I baš tako sam, uokviren dovratnikom, i video taj blesak glomazne golotinje, prostranu belinu stomaka, ali naročito onaj grubi pokret ruke koja je dohvatila jednu dojku, pa drugu, te ogromne grudi oronule od nepoštednih milovanja, i strpala ih u prsluče... Ali već se, nadavši paničnu dreku, na pragu predsoblja pomaljalo jedna žena ušuškana u toplu vatiranu vetrovku (čuvarka tog skladišta, rekoh sebi, koja ga izdaje u najam za te stanične ljubavi) i vrata se besno zalupiše...

Ljudska masa spava. Jedini novi zvuk je mljackanje u mraku: starac koji drema na novinama pridigao se na lakat, otvorio konzervu i jede, uz stalno laptanje, kako to već rade oni kojima nije preostalo mnogo zuba. Metalno škripanje pri zatvaranju poklopca izaziva mi grč na licu svojom reskom ružnoćom. Čovek leže, pokušava da pronade udoban položaj, dok stranice novina šušte, i uskoro počinje da hrče.

Preplavljuje me osuđivanje koje sam pokušao da obuzdam, u isti mah samilost i gnev. Mislim na ovu ljudsku magmu koja diše kao jedno biće, na njenu pomirenost sa sudbinom, na njen urođeni zaborav udobnosti, na njeno trpeljivo podnošenje besmisla. Šest sati zakašnjenja. Okrećem se, posmatram čekaonicu pogruženu u tamu. Ali oni bi mirne duše tu mogli provesti još nekoliko noći. Oni bi se mogli privići da tu žive! Tako, na prostrtim novinama, s leđima uz radijator, s jednom jedinom konzervom kao svom hranom. Ta pretpostavka mi najednom izgleda sasvim verovatna. Takva mora sasvim moguća. Uostalom, život u tim palankama na hiljadu milja od civilizacije doista se i sastoji od čekanja, mirenja sa sudbinom, vlažne toplote u cipelama. I ova železnička stanica koju mećava drži pod opsadom nije ništa drugo do slika u malom povesti ove zemlje.

Njene najdublje prirode. Ta prostranstva koja obesmišljavaju svaki pokušaj da se nešto uradi. Neizmerje prostora koje proždire vreme, koje izjednačava rokove, sva trajanja, sve planove. Sutra, to znači „jednoga dana, možda“, onoga dana kad prostranstvo, sneg, sudbina to budu dozvolili. Fatalizam...

Ja se iznova krećem, više od muke, tim utrvenim stazama nacionalnog karaktera, premećem ta prokleta pitanja ruske duše kojima su se bavile tolike mudre glave. Jedna zemlja izvan Istorije, preteško nasleđe Vizantije, dva veka tatarskog jarma, pet vekova kmetstva, revolucije, Staljin, *East is East*...

Posle tih nekoliko okretaja ukrug, misao ponovo zapada u tupu prostodušnost sadašnjosti i začuti, nemoćna. Te krasne formule objašnjavaju sve i ne objašnjavaju ništa. One uzmiču pred belodanošću ove noći, ove usnule mase iz koje se širi vonj mokrih kaputa, umornih tela, alkoholnih isparenja i mlakih konzervi. Uostalom, kako osuđivati ovog starca na njegovim prostrtim novinama, to biće dirljivo u svojoj pomirenosti sa sudbinom, iz istog razloga nepodnošljivo, tog čoveka koji je, po svoj prilici, preturio preko glave dva velika rata carstva, preživeo ugnjetavanja, gladne godine, i koji čak i ne misli da je zaslužio nešto bolje od tog ležaja na podu punom ispljuvaka i pikavaca? I ovu mladu majku koja samo što je zaspala i od madone se preobratala u kosooki drveni idol s budinim likom? Kad bih ih probudio i pripitao ih o njihovom životu, oni bi i ne trepnuvši izjavili da je zemlja u kojoj žive raj, ako se izuzme pokoje zakašnjenje vozova. I kad bi glasnogovornik iznenada čeličnim glasom najavio početak nekog rata, cela bi se ta masa ustalasila, spremna da proživi taj rat kao nešto što se podrazumeva samo po sebi, spremna da pati, da se žrtvuje, s potpuno prirodnim prihvatanjem gladi, smrti ili života u blatu ove stanice, u studeni ravnica koje se prostiru iza tračnica.

Kažem sebi da takav mentalitet ima ime. To je izraz koji sam nedavno čuo iz usta jednog prijatelja, koji krišom sluša zapadne radio-stanice. Naziv koji mi je navrh jezika i samo me umor sprečava da ga se prisetim. Upinjem se i ta se reč, blistava i konačna, prolomi: *Homo sovieticus*.

Njena moć parališe neprobojnu masu svih tih života oko mene. *Homo sovieticus* u potpunosti obuhvata tu ljudsku mrtvaju, do njenog

najtišeg uzdaha, do zveketa boce o rub čaše, do stranica *Pravde* pod mršavim telom ovog starca u njegovom pohabanom kaputu, tih stranica ispunjenih izveštajima o radnim podvizima i sreći.

S detinjastim uživanjem, provodim još koji časak u igri: ta reč, prava ključna reč, da, taj ključ ulazi u sve brave života ove zemlje, uspeva da odgonetne tajnu svih sudbina. Pa čak i tajnu ljubavi, kako se ona doživljava u ovoj zemlji, s njenim zvaničnim čistunstvom i takoreći tolerisanim sumnjivim rabotama, s tom prostitutkom koja se bavi svojim zanatom na nekoliko metara od ogromnih panoa s Lenjinovim likom i propagandnim parolama...

Pre no što sam zaspao, imao sam vremena da ustanovim da me posedovanje ove čarobne reči odvaja od mnogoljudne gomile. Ja jesam poput njih, začelo, ali ja mogu da imenujem naš ljudski položaj i, prema tome, da mu umaknem... Slabašna trska, ali koja zna da je takva, pa dakle... „Prastaro i licemerno lukavstvo inteligencije... šapuće u meni jedan lucidniji glas, ali duhovna ugodnost koju mi nudi *Homo sovieticus* brzo ućutkuje to osporavanje.

Muzika! Ovog puta, imam vremena da uhvatim odjek poslednjih nota, kao svilenu nit koja izlazi iz iglene ušice. Ostajem nekoliko trenutaka nepomičan, iščekujući je da ponovo zazvuči usred obamrlosti usnulih tela. Ja sada znam da nisam sanjao, čak sam otprilike shvatio odakle dopire muzika. Bila su to, uostalom, samo kratka oglašavanja klavira, veoma proređena, prigušena zakrčenim hodnicima, zaglušena hrkanjem.

Gledam na sat: pola četiri. Više nego čas i mesto rađanja te muzike, mene iznenađuje njena odvojenost od svega. Ona čini savršeno beskorisnim moj malopredašnji filozofski gnev. Njena lepota ne poziva na bežanje od zapaha konzervi i alkohola koji, nepomičan, lebdi nad gomilama spavača. Ona naprosto obeležava jednu granicu, jedva primetno naznačuje drukčiji poredak stvari. Sve se iznenada osvetljava jednom istinom kojoj nisu potrebne reči: ova noć izgubljena u snežnom ništavilu, stotinak skoturenih putnika - činilo se da svako od njih puše najblaže što može u slabašnu žišku svog života - ova stanica sa iščezlim peronima, i ove note koje kapaju, kap po kap, kao trenuci jedne posve drugačije noći.

Ustajem, prolazim kroz čekaonicu i penjem se starim drvenim stepeništem. Idući naslepo po mraku, stižem do zastakljenog zida restorana. Tama je potpuna. Klizeći rukom po zidu, završavam u nekakvom ćorsokaku, saplićem se o kamaru ćebadi za spavaća kola, odlučujem da se okanem daljeg traganja. Jedan veoma spor akord dugo vibrira na drugom kraju hodnika. Zaputim se u tom pravcu, vođen tonom koji jenjava, gurnem jedna vrata i nađem se u prolazu u koji već prodire nešto svetlosti. Poređane uza zidove, stoje zastave, transparenti s portretima partijskih rukovodilaca, čitava oprema za manifestacije. Taj prolaz vodi u jednu još zakrčeniju prostoriju. Dva ormana otvorenih vrata, piramide stolica, kamare čaršava. Iza ormana sija snop svetlosti. Idem dalje sa osećanjem da sustižem delić nekog sna, u koji ulazim. Jedan čovek, koga vidim iz profila, sedi za velikim koncertnim klavirom, a pored njegove stolice leži kofer s poniklovanim uglovima. Mogao bih pomisliti da je to starac koji je spavao na stranicama svoje *Pravde*. Odeven je u sličan kaput, možda malo duži, ima istu crnu šapku. Valjkasta baterijska lampa, spuštена s leve strane klavira, osvetljava ruke tog čoveka. Njegovi prsti nemaju ničeg zajedničkog s prstima nekog muzičara. Veliki, grubi zglavkovi prstiju, kvrgavi, puni mrkih bora. Ti prsti se šetaju po klavijaturi ne pritiskajući, prave pauze, iznova oživljavaju, ubrzavaju svoju bešumnu trku, padaju u vatru u grozničavom bežanju, čuje se lupkanje nokata po drvenim dirkama. Iznenada, na vrhuncu te neme grmljavine, jedna ruka, koja više ne vlada sobom, sručuje se na klavijaturu, i rukovet nota poleti. Ja vidim da čovek, zacelo zabavljen tom nespretnošću, prekida svoje nečujno sviranje i počinje da se isprekidano smeje, slabašnim, šaputavim smehom, rakoljenjem vragolastog starca. On čak podiže jednu ruku i stavlja je na usta da bi prigušio taj smeh sličan kašljucanju... Ja odjednom shvatam da on plače.

Uzmičem nejednakim, nesigurnim koracima, s jednom rukom iza leđa ne bih li pronašao vrata. Već sasvim blizu izlaza, spotaknem se o kopljaču jedne zastave koja pada, povukavši za sobom u bučnoj lančanoj reakciji čitavu povorku portreta na njihovim dugačkim drškama... Svetlosni snop baterijske lampe pretražuje zid i zasenjuje me. Čovek ga smesta obara k mojim nogama, kao da se izvinjava što me je zaslepio. Trenutak nelagodne tišine dozvoljava mi da na

njegovom čelu vidim duboku brazdu ožiljka pobeleg od vremena, i njegove suze. Ja mucam, odvrćući pogled:

- Došao sam po stolicu. Dole je zbilja krcato...

Čovek gasi lampu i ja u mraku čujem njegove reči, ali pre svega ono kratko trenje po kome mogu da pogodim njegovu kretnju: on rukavom kaputa brzo otire oči.

- Ah, da, stolice, ovde ih ima koliko vam srce ište. Samo pripazite, većini su polomljene noge. Ja imam ceo kauč za sebe, doduše s nekoliko federa koji vire...

Primećujem da u ovoj prostoriji ne vlada potpuni mrak. Njena dva prozora naziru se u noćnoj tami, osvetljena uličnim fenjerom, neprestanim snežnim kovitlacima koji se viju oko bledog svetla. Vidim čovekovu priliku koja zaobilazi ormane, iščezava u jednom kutku odakle dopire piskutavo škripanje federa.

- Ako slučajno najave neki voz, probudite me, molim vas - kaže on sa svog kauča.

I poželi mi laku noć. Ja izvlačim jednu stolicu, sedam usred popadalih portreta, rešen da se do kraja pravim da sam došao samo da potražim stolicu, da nisam primetio njegove suze...

Tako se vešto pretvaram da uskoro zaspim, utonuvši u onaj neodoljivi san u zoru posle probdevene noći. Pijanista me budi, njegova je ruka na mom ramenu, mala baterijska lampa baca na zid senke stolica naslaganih jedne preko drugih, čiviluka, podignutog klavirskog poklopca...

- Ovog časa su najavili voz za Moskvu! Ako je to vaš, treba da požurite, biće to pohod na Kazanj.

U pravu je. Opšta najezda. Promicanje lica, mimoilaženje velikih kofera, povici, gaženje po prokopima usečenim u visokom snegu na peronima. Usred sveopšteg meteža, brzo gubim iz vida čoveka koji me je maločas probudio. Kontrolor obeshrabruje moj polet na samom stepeniku vagona u koji sam hteo da se popnem: „Već smo stisnuti kao sardine, zar ne vidite?“ Vrata sledećeg vagona su zakatančena. Oko trećeg se sjatila gomila iz koje se izdiže čas žalostiva, čas preteća larva. Kontrolor proverava karte, pušta retke srećnike na osnovu merila koja ni on sam očigledno ne bi umeo da objasni. Posrćući u snegu izbušenom koracima, pojurim duž konvoja. Neka starica, koja se zaglibila u snežnom smetu, jadikuje

da su joj pale naočare. Jedan vojnik, na kolenima, pretražuje po snegu na pseći način. Njegov drug na nekoliko metara odatle mokri kraj stuba ulične svetiljke. Prvi uspeva da upeca naočare uz bujicu pobedonosnih psovki...

Ja idem od jednog vagona do drugog, sve sigurniji da ću morati da provedem još jedan dan u ovoj varoši-klopci. Moje noćno osuđivanje se vraća, raspireno hladnoćom, gnevom: *Homo sovieticus*. Time je sve rečeno. Da im sad predlože da se uzveru na krovove ili, još gore, da trče za vozom, nijedan se ne bi pobunio... *Homo sovieticus*.

Odjednom to zviždanje. Ne zvižduk voza. Kratko mangupsko zviždanje, prodoran poziv, autoritativan i upućen nekom saučesniku. Dižem glavu iznad svetine koja kidiše na stepenike. Na kraju konvoja, ugledam pijanistu koji maše rukom.

- Ponekad ga pridodaju, naročito u slučaju ovakvog zakašnjenja - objašnjava mi on čim smo se smestili u taj stari vagon treće klase. - Neće nam biti toplo, ali videćete, čaj je ovde čak i bolji...

To je skoro sve što mi on kaže tokom dana. Njegov noćni koncert jedva da mi još izgleda stvaran. U svakom slučaju, postaviti mu pitanje o onoj nečujnoj muzici značilo bi priznati da sam ga video kako plače. Prema tome... Opružen na golom drvenom ležaju, počinjem da zamišljam ljudski tabor koji sam posmatrao, prošle noći, u čekaonici, i koji u ovom trenutku doživljava, ne obraćajući na to ni najmanju pažnju, jedno basnoslovno iskustvo: prelazak iz Azije u Evropu! Evropa... Iza prozora, u majušnom pravougaoniku koji je inje ostavilo slobodnim, promiče uvek isti beskraj snegova, u nedogled, neumoljivo ravnodušan pred zadihanim jurenjem voza. Bela valovitost šuma. Jedna reka pod ledom, neizmerna, sura, koja podseća na morski rukavac. I ponovo usnulost bele, nenastanjene planete. Polako se okrećem, gledam starog čoveka koji je i dalje nepomičan na ležaju preko puta, sklopljenih kapaka, prstiju isprepletenih na grudima. Misli li on na Evropu? Da li je svestan da se približavamo civilizaciji, gradovima u kojima vreme može imati uzbudljivu vrednost društvene igre, razmene ideja, susretanja? U kojima je prostor pripitomljen arhitekturom, izvijen brzinom nekog autoputa, očovečen osmehom karijatide čije se lice vidi kroz prozor mog stana, nedaleko od Nevskog?

Začudo, upravo se pričom o lepoti nekih ulica naš razgovor naposljetku zapodenuo, već u sumrak. Tek smo napustili jedan veliki grad na Volgi. Konvoj se ponovo obrazovao i ja sam za trenutak pretrnuo od straha da će nas ostaviti na sporednom koloseku. Ima mnogo slobodnih mesta, kao da je ljudima ispod časti da se penju u ovaj arhaični vagon treće klase.

Moj saputnik ustaje, donosi dve čaše čaja. Saznavši da veoma dobro poznajem Moskvu, on mi priča o prestonici s neočekivanom preciznošću, sa sentimentalnom vezanošću za poneku ulicu, poneku stanicu metroa. „Vezanošću provincijalca“, kažem sebi, „koji je živio u prestonici i koji voli da zaseni sagovornika originalnošću svog ličnog vodiča po gradu.“ Međutim, što on više govori, ja sve više ustanovljujem da je njegova Moskva veoma čudnovat grad, sa očiglednim prazninama, sa gustom mrežom ulica na mestima gde moje sećanje vidi široke avenije i esplanade. Postavši pažljiviji, otkrivam u njegovoj priči neke nedoslednosti, koje on pokušava da izbegne čas se zaustavlja u pola reči, čas pričajući neku anegdotu. „Pre rata...“, „tridesetih godina“, te oznake prošlosti ponekad mu se omaknu dopuštajući mi da naslutim da on krstari jednim gradom koga više nema. On to na kraju i sam uviđa, začuti. Njegovo uho mora primetiti, u tom trenutku nelagodnosti, isti onaj ton kao noćas, kad sam ga zatekao za klavirom. Da bih promenio temu, počinjem da proklinjem vreme, zakašnjenja zbog kojih, u Moskvi, ne dobijam poštu blagovremeno. Pripremamo večeru: tvrdo kuvana jaja koja ja vadim iz torbe, hleb, koji on, kako kaže, ima u koferu. On vadi jedan zamotuljak, otvara ga. Pola okruglog crnog hleba. Ali moj pogled privlači ono u šta je hleb zavijen - izgužvane stranice starih partitura. On diže pogled k meni, a onda počinje da izravnava stranice grubim bridom svog dlana. Njegove reči više ne zvuče kao reči sentimentalnog šetača, kao maločas. Ipak, on uvek govori o istim moskovskim uličicama i o jednom mladiću („Tada sam verovao da sam najsrećniji na svetu“, kaže on s nasmešenom gorčinom), mladiću u svetloj košulji natopljenoj majskim pljuskom, mladiću koji zastaje pred jednim plakatom i, dok mu srce bije, čita svoje ime: Aleksej Berg.

Ranije je, na tim plakatima, tražio ime svog oca, dramskog pisca, a s vremena na vreme i ime majke, Viktorije Berg, kad bi ona priređivala recitale. Tog dana je, prvi put, bilo najavljeno njegovo sopstveno ime. Njegov prvi koncert, za nedelju dana, 24. maja 1941.

Hartija je od pljuska postala skoro prozirna, tako da se kroz nju provideo prethodni plakat (neko takmičenje u padobranskim skokovima), a profil Čajkovskog, potklobučen od vlage, ličio je na portret dvorske lude. Koncert je, uostalom, trebalo da se održi u domu kulture fabrike kugličnih ležajeva. Ali ništa od svega toga nije moglo da mu zadovoljstvo. Sreća kojom je zračio taj papir isprane plave boje bila je mnogo složenija od pukog osećanja ponosa. Bila je u njoj radost te blistave i vlažne večeri koja se, poput živih boja neke sličice za preslikavanje, pomaljalo ispod oluje na izdisaju. I miris lišća u osunčanom raspršivanju kapljica. Radost ulica pocrnelih od kiše kojima je on hodao, rasejanim korakom, idući od predgrađa gde se nalazio dom kulture ka centru. Čak mu se i dvorana u kojoj je trebalo da svira, dvorana sa zidovima prekrivenim fotografijama mašina alatjika, i čija je akustika bila osrednja, učinila prazničnom, vazdušastom.

Moskva je, te večeri, bila vazdušasta, laka pod njegovim koracima u spletu uličica koje je poznavao u prste. Laka i fluidna u njegovim mislima. Zaustavivši se za trenutak na Kamenom mostu, on se zagleda u Kremalj. Pomično nebo, sivoplavo, davalo je tom mnoštvu kubeta i kruništa nepostojan, skoro lelujav izgled. A s leve strane, pogled se survavao u ogromnu prazninu koju je za sobom ostavio hram Hrista Spasitelja dignut u vazduh dinamitom nekoliko godina ranije.

Nekoliko godina... Ne prestajući da hoda, Aleksej pokuša da se priseti onoga što je usledilo za godinama. Hram je srušen 1934. Njemu je bilo četrnaest godina. Čudesno uzbuđenje izazvano podrhtavanjem trotoara posle svake eksplozije! Bile su to godine sreće; 1934, '35, '36... Zatim, iznenada dolazi do onog dugotrajnog karantina, kao u vreme epidemija. Oko njihove porodice, grad postaje bezvazdušan. Jedne večeri, verući se slepenicama, čuje šaputanje nekog čoveka koji se, sprat više, s teškom mukom

uspinje, pogružen, u skoro nem, ali grozničav razgovor sa samim sobom. „Ne, ne, ne možete me optužiti... a dokazi... dokazi...“Aleksej razaznaje poneku reč, usporava korak, osećajući se nelagodno zbog tog ukradenog poveravanja tajne, i, odjednom, prepoznaje očev glas. Taj starčić što mrmori, to je njegov otac. Karantin traje. Neke reči postaju neizgovorive. *Rečnik požorišta* koji je njegov otac objavio početkom tridesetih povučen je iz svih biblioteka. Neka imena koja je on tu naveo moraju nestati jer su nestali oni koji su ih nosili. Na časovima, Aleksej primećuje brze šahovske manevre: njegovi drugovi se premeštaju da ne bi i dalje sedeli pored njega. „Prave rokade“, pomišlja sa ogorčenjem. Na izlasku ga izbegavaju, beže po vijugavim putanjama poput smučara na spustu načičkanom preponama. Čini mu se da su ljudi s kojima se susreće na konzervatorijumu svi odreda postali razroki, oni gledaju zrikavo da bi izbegli njegov pogled. Njihova lica ga podsećaju na one obrasine koje je video u nekoj istorijskoj knjizi, zastrašujuće dugonose maske kojima su se nagrđivali stanovnici gradova gde je harala kuga. Prijatelji odgovaraju na njegov pozdrav, ali iskosa, kriomice, iskrenuvši glavu, i to izvrđavanje - polu s lica, polu iz profila - izdužuje njihov nos u dugi izvijeni žalac kukca. I promucaju nekakav izgovor da bi se udaljili, uzdišući kao da udišu mirišljave trave kojima su bile punjene te maske za utuk protiv kuge... U toku zime 1939. godine, on slučajno zatiče roditelje u zavereničkom sašaptavanju, a potom, usred noći, vidi kako oni sprovode u delo svoj plan. U kuhinjskoj peći spaljuju staru očevu violinu. Maršal Tuhačevski, porodični prijatelj i vrsni violinista, svirao je na njoj dva ili tri puta, posle večere, za njihove goste. Pogubljenje '37. i mala violina na kojoj je ispucao lak pretvara se u strašan dokaz... Oni je spaljuju, te noći, strepeći od hapšenja, od saslušavanja. Sav izbezumljen, otac zaboravlja da olabavi žice i Aleksej, vrebajući iz prikrajka iza odškrinutih vrata svoje sobe, čuje brzi arpeđo žica koje pucaju u vatri... Od te noći, vazduh koji udišu postaje lakši. Ponovo se prikazuje jedan očev komad. I mada veoma retko, na plakatima se opet može videti majčino ime. Tokom 1940. godine, Aleksej susreće sve više pogleda koji ne pate od zrikavosti. Neka vrsta ozdravljenja očiju, reklo bi se. On dočekuje Novu godinu u društvu tih lažnih razrokih. Jedan tango koji plešu te večeri zove se *Baršunasti pogled*.

Zahvaljujući godinama straha i poniženja, on sluti koliko vrede čeznutljivost tog baršuna i pogledi devojaka koje drži u naručju. Ali on ima samo dvadeset jednu godinu i vrtoglavo zaostajanje u pogledu tanga, zagrljaja, poljubaca, koje treba nadoknaditi. I on je nepokolebljivo rešen da ga nadoknadi po svaku cenu, čak i ako bi trebalo, zarad toga, zaboraviti onu noć, miris spaljenog laka, kratkotrajno cviljenje žica u plamenu.

Udalji se od Kremlija, uroni pod krošnje na bulevarima, otežale od kiše. Priča o violini, noćna prestravljenost, godine samoće u vreme okuženosti još su mu se vraćale s vremena na vreme, ali samo da bi uvećale sreću koju je doživljavao u sadašnjosti. Šaputanje roditelja u noći i opori miris nagorelog laka, to je sve što još beše preostalo od te tri crne godine - '37, '38, '39. Tako malo u odnosu na tolika raznolika zadovoljstva koja su otada ispunila njegov život. Gle, ta mokra košulja koja mu se lepi za grudi, već samo to uživanje što oseća svoje mlado, gipko, mišićavo telo, činilo je da iščili teskoba tih godina epidemije. Ali, nadasve, njegov koncert, kroz nedelju dana, zamišljanje kako njegovi roditelji sede u dnu koncertne dvorane (ogorčeno se borio da i oni budu prisutni, makar tako anonimno), a u prvom redu jedna od onih devojaka s kojima je, u noći novogodišnjeg dočeka, plesao *Baršunasti pogled*. Lera.

Ponovo mu padoše na um sličice za preslikavanje. Ceo svet je ličio na tu igru boja: bilo je dovoljno odlepiti tanak sivkasti sloj ružnih uspomena pa da blesne radost. Kao što je, početkom maja, blesnula Lerina nagost pod onom smeđom haljinom koju su zajedno strgnuli u sunovratnoj pomami još uvek kriomičnih poljubaca, budno osluškujući zvuke u hodniku dače: njen otac, stari fizičar, radio je na terasi i s vremena na vreme bi zatražio šolju čaja ili jastuče. Bila je to veoma zdrava nagost, jedno od onih tela koja su se u to doba mogla videti kako koračaju, pokrivena lakim trikoom, u paradnim povorkama u slavu mladosti. Ono što je Lera govorila takođe je bilo veoma zdravo. Ona je pričala o porodici, o njihovom budućem stanu, o deci. Aleksej je slutio da će ga taj brak konačno učiniti sličnim svima drugima, izbrisavši onu priliku mladića koji je iz prikrajka osluškiavao jeku violinskih žica nagrizenih vatrom. Više nego o njihovom porodičnom gnezdu, on je zapravo sanjario o kolima njenog oca, o onoj prostranoj crnoj emki, udobnoj poput luksuzne

kabine prekookeanskog broda, koju je već umeo da vozi. Da bi se jednom zasvagda otarasio prestrašenog mladića, bilo je dovoljno da zamišlja ta kola, sebe, Leru, plavičastu prugu šume na obzorju.

Misao mu skliznu ka danima provedenim u dači, u onom selu muzikalnog imena Bor. Ka onom telu koje, slično skidanju tankog sloja sa sličica za preslikavanje, napušta svoju haljinu gimnazijalke i prepušta se najsmelijim milovanjima, putenoj borbi, onoj nasilnosti punoj smeha iz koje izlaze zadihani, pogleda zamućenog suzama osujećene želje. To mlado telo se izmigolji u po- slednjem trenutku, zatvori se poput školjke nad svojim devičanstvom. I ta igra godi Alekseju. U tom odupiranju, on čita zalog buduće vernosti, obećanje jedne odgovorne i razborite devojke. Jedan jedini put, javlja se sumnja. On se budi posle kratkotrajnog sna, u osunčanoj sobi, i kroz trepavice vidi Leru koja je već na nogama, blizu vrata. Ona se okreće i, verujući da on još spava, spušta na njega jedan pogled koji ga sledi. Čini mu se da prepoznaje letimični pogled dugonosih maski. Da bi izbrisao tu sličnost, on skače, sustiže Leru na samom pragu, vuče je ka krevetu, u borbi svoj od smeha, ovlašnih ugriza, njenih pokušaja da se oslobodi. Kad ona najzad uspe da umakne, on ne oseća uzbuđenje sreće, već iznenadni umor, kao na neke predstave koju je bio prisiljen da odigra. I naslućuje da to žensko telo, u isti mah ponuđeno i zabranjeno, to glatko i jedro telo, pripada jednom životu koji nikad neće biti njegov. Da, naravno, smesta dolazi k sebi, on će se oženiti Lerom njihov život će biti od iste stvari kao ovo prolećno . Jedino će biti potrebno da zaboravi melodiju žica koje pucaju u plamenu. Njihov život će zvučati kao muzika komponovana za sportski slet na nekom stadionu. Prišeća se da je jednog dana pokušao da dočara Leri te note koje su se izvile iz spaljenih žica. Ona ga je presekla u pola reči, i to baš takvim savetom punim oduševljenja: „A kad bi napisao sportski marš!“ ...

U dvorištu zgrade u kojoj je stanovao, ne pođe mu za rukom da spreči kratkotrajno oglašavanje teskobe: „Pomorska bitka!“ U tom vidu su mu se, jednog dana, u godinama strahovlade, ukazali svi prozori, i prozori njihovog stana nasred pročelja - kao kvadratići koje je neka nevidljiva, nepredvidljiva! ruka precrtavala, pošto bi one koji su iza njih stanovali ubacila u crna kola koja bi pristizala pred kraj

noći i odlazila sa svojim plenom. Ujutru bi se saznalo da je taj i taj stan ubuduće prazan. „Pogođen, potopljen“, kao brod u igri „Pomorska bitka“.

Pogled mu skliznu na ona tri prozora, tri kvadratića koji su ostali netaknuti usred tolikih brodoloma. Negdašnji strah beše nestao. Sadašnja sreća je bila i suviše silna da bi mu ostavila mesta. Aleksej je žalio samo za jednim: te proklete godine su amputirale iz njegovog života jednu veoma značajnu etapu, koju bi on s teškom mukom mogao bliže odrediti. Vreme prve mladosti, doba sanjalačko, zaneseno, kad se žena poetizuje, kad se obožava njena nedostupna put, kad se živi u neobuzdanom iščekivanju ljubavnog čuda. On ništa od svega toga nije doživeo. Imao je utisak da je naprasno bio zavitan, hitnut, iz detinjstva, s tog trotoara koji je podrhtavao od eksplozije hrama dignutog u vazduh, i da je, preletevši preko tih godina straha, bio bačen pravo - u jedan već odrasli život, k nagosti tog lepog mišićavog tela koje mu je Lera davala bezmalo u celosti, čuvajući ono „bezmalo“ za brak.

On se pope stepenicama i, na svakom odmorištu, priseti se brojnih odlazaka i dolazaka, naročito u jeku „pomorske bitke“ iz f37, f38, f39. Ljudi koje su dizali iz postelje i koji su taj odlazak doživljavali kao san koji se prometao u moru. U stanu ispod njihovog, recimo, jedna porodica, jedna devojčica koja ga je, nekoliko dana pre noćnog odlaska, sreća na ulici i pričala mu o novoj aromi sladoleda koji se prodavao na bulevarima...

On ubrza korak i zapeva neku opersku ariju, iz majčinog repertoara, ariju punu zaljubljenih, opojnih modulacija. Majka ga začu kroz vrata i, osmejkujući se, pohita da mu otvori.

Dva dana uoči koncerta, on se vrati u fabrički dom kulture, zbog poslednje probe. „Generalne“, kako je najavio roditeljima za vreme ručka. Provede u radu celo poslepodne, ponovo odsvira ceo program i stade, prisativši se majčinog saveta: od silnog ponavljanja ponekad bi se izgubio onaj unutarnji treptaj novine, ona trunčica čuda ili opsenarstva bez koje umetnost ne može. „Najzad, to je kao i s tremom“, dodala je majka. „Ako je uopšte nema, to nije dobar znak...“

Vraćajući se kući, on pomisli na taj blagotvorni strah, na taj ohrabrujući drhtaj. On beše izostao tog puta, za vreme probe. „Svirati u takvom ...“, pravdao se. Dan je bio težak, mlečan, veoma vreo. Dan bez boja, bez života. „Bez treme“, reče on sebi, osmehujući se. Majka mu je pričala i o nekim mladim glumicama koje su tvrdile da nikad nisu imale tremu, i kojima je Sara Bemar obećavala sa ironičnom blagonaklonošću: „Sačekajte malo, doći će i to s talentom...“

Čak i pod zelenilom bulevara, sparno mrtvilo se nije micalo, prigušujući zvukove, obavijajući drveće, klupe, stubove uličnih svetiljki sivim odbleskom nekog već proživljenog dana, u koji ste greškom dospeli. Aleksej je napustio glavnu aleju i pošao prečicom, kad se iz drvoreda iznenada izdvoji jedna prilika koju on smesta prepozna: njihov sused, penzioner koga su često viđali kako sedi u dvorištu, nagnut nad šahovskom tablom. U ovom trenutku, on je išao ubrzanim i čudnovato mehaničkim korakom, pravo njemu u susret, a ipak nije izgledalo da ga je primetio. Aleksej se već spremao da ga pozdravi, da mu stegne ruku, ali čovek, ne pogledavši ga, ne usporivši korak, prođe pored njega. I tek se u poslednjem trenutku tog neostvarenog susreta starčeve usne polako pomeriše. Veoma tiho, ali veoma razgovetno, on šapnu: „Ne vraćajte se kući.“ I ubrza korak, pa zađe u uzanu bočnu aleju.

Preneražen, Aleksej zastade za trenutak, u nedoumici, ne verujući sopstvenim ušima, čak i ne shvatajući šta je to upravo čuo. Zatim potrča za starcem, sustiže ga blizu raskrsnice. Ali pre nego što je od njega zatražio objašnjenje, sused promrmlja, i dalje izbegavajući njegov pogled: „Ne vraćajte se kući. Bežite. Tamo stvari loše stoje.“ I

starac odšepelja sitnim koračajima, iako je na semaforu već bilo crveno, ispred jednih kola koja zatrubiše. Aleksej ne pođe za njim. On je na licu tog čoveka koji je od njega odvrćao pogled ugledao dugonosu obrazinu.

Pribravši se, on shvati koliko su starčeve reči besmislene. „Tamo stvari loše stoje.“ Stari bunca. Neka nesreća? Bolest? Pomisli na roditelje. Ali zašto mu to onda nije otvoreno rekao?

On se malo zamisli, a zatim, umesto da uđe pravo u dvorište, zaobiđe ceo stambeni blok, uđe u zgradu čiji su prozori, sa stepeništa, gledali na pročelje njihove kuće. Na poslednjem odmorištu nije bilo stanova, samo izlaz koji vodi u potkrovlje. On je poznao tu osmatračnicu pošto je tu popušio svoju prvu cigaretu. Čak je i onaj neodređeni osećaj prestupništva tu još uvek bio prisutan: kroz jedno usko prozorče, videlo se celo dvorište, klupa na kojoj su penzioneri čitali novine i igrali šah, a kad bi se slepoočnica priljubila uz okno, mogli bi se razaznati prozori sobe njegovih roditelja, i kuhinjski prozori. A u to vrebavanje iz prikrajka uplitao se ukus prvih duvanskih dimova.

On provede neko vreme lica priljubljenog uza staklo. Pročelje zgrade mu je bilo poznato do najmanjeg ukrasa na zidu, do šara na prozorskim zavesama. Lišće jedne lipe koja je dopirala skoro do njihovog stana stajalo je kao skamenjeno u tmolj večernjoj sparini i izgledalo je kao da očeneki znak. Bilo je, zajedno majsko veče, iznenađujuće malo sveta u dvorištu. Oni koji su kroz njega prolazili, bešumno bi skliznuli i brzo iščezavali u dremljivim uličicama. Čak je i stepenište bilo nemo, tako da bi se moglo poverovati da niko nije ni izlazio ni ulazio. Jedini zvuk: škripa malenog dečjeg bicikla koji je jedno dete neumorno vozilo ukруг, bez kraja i konca, oko leje sa zvončićima. U jednom trenutku, ono zastade, pogleda gore. Aleksej uzdrhta, odmače se od prozorčeta. Učini mu se da dečak zuri u njega, prodornim, nemilosrdnim pogledom, pogledom odrasle osobe. To dete je imalo lice odraslog. Podmuklog odraslog mališe na biciklu.

Škripanje točkova krenu Jovo nanovo. Aleksej pomisli da je njegov strah glup. Glup koliko i to čekanje iza prašnjavog prozorčeta, šašav koliko i upozorenje onog starog šahiste koji ga je, po svoj prilici, zamenio s nekim drugim. On požele da brzo siđe, da pretekne sopstveni strah. „Trema“, podrugnu se u tišini, i stade se spuštati

stepenicama. Ali se, dva sprata niže, zaustavi. Jedan par je upravo ušao i počeo da se penje, nateravši ga da se vrati u svoje skrovište. On ponovo osmotri prozore roditeljskog stana, prozore suseda koji su stanovali ispod njih, i iznenada shvati šta ga to zadržava...

U godinama terora, taj stan je doživeo tri odlaska. Najpre su odveli konstruktora aviona i njegovu porodicu. Sudeći po glasinama iz dvorišta, potkazao ga je njegov asistent, da bi zauzeo njegov položaj i taj stan. On se tu uselio sa svojom porodicom, taman je imao vremena da kupi nov nameštaj za trpezariju i da oseti kratkovekost te nove situacije. Šest meseci kasnije, one noći kad su oni došli na red, čula se vriska njihove curice koja je, još sanjiva, tražila svoju omiljenu lutku, jer se, u žurbi prilikom hapšenja, niko nije setio da je ponese. Nedelju dana kasnije uselio se onaj čovek koji je nosio uniformu Državne bezbednosti. Kad bi se sreo sa susedima na stepeništu, on bi zastao, drsko bi im se upiljio u lice, očekujući da ga pozdrave. Sin mu je ličio na mladog nerasta. On je, u svakom slučaju, svom svojom beslovesnom životinjskom snagom jednoga dana pritisnuo Alekseja uza zid i procedio kroza zube: „Šta je, trula inteligencijo, povazdan drndamo po našem prokletom klavirčetu? Popričekaj malko, kad dohvatim čekić i zakujem poklopac toj tvojoj muzici!“ Aleksej nije o tome rekao ni reč roditeljima. Uostalom, ne mnogo posle toga, pred kraj 1938, stan je ponovo bio slobodan...

On pritisnu čelo uz prozorsko okno. Izgledalo je da se zavese u sobi njegovih roditelja pomeraju. Ne, ništa. On ponovo pomisli na mladića nerasta, na njegovu podbulo lice, njegov prezir. Naročito na njegovu pretnju, potpuno van pameti, doduše, ali koja mu je često izgledala ostvariva, na taj klavir i njegov poklopac zakovan ogromnim dunderskim klinovima. U stvari, ako je u ovom času vrebao iz prikrajka, ispred tog prozorčeta pokrivenog paučinom, to je činio baš zbog tog mladog nerasta. Tek kad je i njega pojeo mrak, jedne decembarske noći, shvatio je da niko nije zaštićen. Čak ni pobednici. Čak ni oni koji su se junački borili protiv narodnih neprijatelja. Čak ni deca tih boraca.

U tom trenutku ugleda šahistu koji je prolazio kroz dvorište spokojnim korakom. Starac mahnu rukom, pozdravljajući jednu ženu koja je zalivala cveće na svom prozoru, a onda iščeze u jednom

ulazu. Sumrak više nije dozvoljavao da se vidi izraz njegovog lica. I kao da odgovara na taj utisak, svetlost oboji zavese u sobi njegovih roditelja. Jedna senka se nazre iza njih, dobro znana. Učini mu se da prepoznaje majku. I čak opazi jednu ruku, njenu ruku, naravno, koja navlači zavese. „Ja sam potpuni kreten i poslednja kukavica“, reče sam sebi osećajući čudesno rasterećenje u grudima. Njegov pogled je sad klizio bez spoticanja po tim nizovima prozora koji su počinjali da se osvetljavaju. Spokojni, skoro uspavljujući u miru jedne majske noći. Jedna vrata, u donjem delu zgrade u kojoj se sakrio, zalupiše se. Čangrljanje brave, glasovi, tišina. On odlučio da sačeka još minut, sada već samo zato da bi izbegao ljubopitljive poglede. „Pored toga, ja u subotu imam koncert...“, tvrdio je u njemu jedan glas pun poverenja. Izgledalo je da taj argument konačno otklanja opasnost što ju je stari ludak koga je sreo na bulevarima izmislio. „Vratiću se kući, mogu još jedan sat da vežbam pre nego što susedi počnu da zapomažu.“

Baci poslednji pogled na zgradu, i tim već bezbrižnim pogledom, umornim od naprezanja, iza neosvetljenog prozora njihove kuhinje spazi jednog oficira koji je, tako odozgo, osmatrao dvorište.

Učini mu se da stepeništu nikad neće biti kraja. Sprat za spratom, u besomučnom trku, pratio je cikcak liniju gelendera koja se beskonačno žavala kao nekom optičkom varkom. Na ulicama, a zatim u hodnicima metroa, na železničkoj stanici, njemu se činilo da i dalje sve dublje propada u sivozelenu spiralu stepeništa, izbegavajući vrata koja su u svakom trenutku pretila da se otvore. A njegov pogled je poneo sa sobom sliku jednog prozora u kome se ocrtavala prilika muškarca stegnutog opasačem. On nije trčao, on je padao.

To padanje prestade pred šalterima. Iz kutije s bombonama službenica izvadi ružičastu kuglicu i stavi je u usta. I dok su njeni prsti uzimali novac i vraćali kusur, njene su se usne pomicala, pritiskajući slatkiš uza zube. Aleksej ju je zapanjeno posmatrao: iza šalterskog prozorčeta počinjao je, znači, jedan zamalo čaroban svet, sazdan od čudesne navike sisanja bombona, od tog osmehnutog zevanja. Svet iz kog je on bio prognan.

Taj život koji se spokojno nastavljao bez njega toliko ga je zaprepastio da ga nije začudilo ono što se dogodilo u dači, u Boru. Lerin otac, profesor koji se obično zatvarao u osamu svoje radne sobe i bio gluv za sve pozive i zvonjenja, otvori mu, ovog puta, skoro istog časa. U jedanaest sati uveče. Aleksej takođe ne vide ništa neobično u tome što ga je starac jedva slušao, žureći se da mu ponudi jelo koje je izgledalo kao da već čeka na njega na kuhinjskom stolu. Uostalom, dok je on pokušavao da objasni šta se dešava njegovim roditeljima, profesor je jedino umeo da mu kaže: „Jedi, najedi se! A onda pokušaj da spavaš. Pametnije je jutro od večeri.“ On ponovi tu poslovicu više puta, mahinalno, kao da time završava neko razmišljanje koje je mladićeva poseta prekinula.

Začudo, uprkos groznici koja ga je tresla, on naglo utonu u dubok i kratak san. Želeo je da se u njemu sakrije, nadajući se da će se probuditi s druge strane šaltera iza koga je jedna mlada žena sisala bombonu. Usni jedan san u kome je taj šalter bio postavljen veoma nisko, skoro na samom tlu, i trebalo je sagnuti se da bi se u tom podrumskom prozorčetu opazilo lice koje je zamenilo lice službenice sa šaltera: lice Lere, ali jedne dvosmislene Lere, zatečene u nekoj sramnoj raboti. Bio je tu i stari šahista koji je sedeo na klupi mokroj od kiše. Aleksej je igrao s njim, stavljajući figure ne na šahovsku tablu, već na stranice nekog anatomskog atlasa čije su slike na neki neshvatljiv način bile povezane s njihovom igrom. A njegov san bio je ispunjen strahom da neće uspeti da odgonetne tu povezanost, tako očiglednu za starca. Na kraju se tu pojavila i prilika njegove majke, koja je recitovala stihove i koja ih je iznenada stala pevati tako visokim i očajničkim glasom da se on probudi s nemim krikom u grlu.

On pogleda na sat: pola četiri. Iza prozora, noć je polako bleedela. Aleksej osmotri sobu, obrise nameštaja, i skoro smireno pomisli: „Ali on će me prijaviti...“ U magnovenju, sve neobične stvari koje je sinoć prenebregnuo, okameniše se u vidu bezizlazne logike. Profesor koji nikad nije kasno legao otvorio je čim je čuo zvonjenje, skroz obučen. Njegova žena, bez koje nije bio u stanju da načini nijedan korak, bila je odsutna. Lera takođe. U sobi je, reklo bi se, sve već bilo predviđeno za doček gosta... „Ne, neće me prijaviti, on će ih naprosto pustiti da uđu...“

On skoči iz kreveta, obuče se, spusti rezu na vratima, opkorači prozor...

Na početku staze kojom je s Lerom obično išao na kupanje u jezercetu, on za trenutak zastade, u nedoumici, pa krenu prema staroj šupi, iza kuće, sede na jedan panj, rešen da čeka. Nije morao mnogo da čeka. Sa dna glavne ulice koja je delila taj niz dača nadvoje, dopre brujanje motora. Kola se zaustaviše. U još uvek noćnoj tišini, on začu zvuk lupanja na vrata, šaputanje muških glasova i jasniji profesorov glas, koji je zvučao molećivo, ujedno pokušavajući da sačuva dostojanstvo: „Drugovi, vi ste mi obećali... To je jedan nežan mladić. Molim vas! Ja sam siguran da njegovi roditelji...“ Neko ga preseče u pola reči razdraženim tonom: „Slušajte, profesore, ne mešajte u ono što vas se ne tiče! Govorićete kad vas budu ispitivali...“

Jurnuvši stazom, Aleksej začu buku koja je dopirala iz unutrašnjosti kuće.

Mnogo kasnije, kad bude spoznao neumoljivu mušičavost života sklonog da se poigrava paradoksima, on će shvatiti da je svoje izbavljenje zapravo dugovao Nemcima. Još od meseca aprila te 1941. godine, pa čak i ranije, mada nekako neodređenije, govorilo se u Moskvi o pretnji koja bi mogla doći sa Zapada. Njegova majka bi se, u takvim prilikama, prisećala sestrine porodice koja je živela u Ukrajini, u jednom zabitom selu. Bili su to siromašni rođaci, takoreći, koje nikad nisu pozvali u Moskvu. Zamišljali su ih u njihovom zaseoku, sasvim blizu poljske granice, izložene sve izvesnijem ratu. „Ali nikad, vidite, nikad naša armija neće pustiti da Nemci pređu granicu“, prekidao bi je otac. „„Q„p čak i ako bi, nekim ču, uspeali da bace nekoliko bombi, ne bi bilo razloga za strah. Ja bih seo u kola, otišao bih kod tvoje sestre, i za tili čas bih ih dovezao u Moskvu.“ Taj plan spasavanja kolima vraćao se s vremena na vreme u njihovim porodičnim večernjim poselima.

Aleksej se toga setio kad je, oko šest ujutru, pešice stigao do moskovskih predgrađa. U glavi mu je bruhalo od imena drugova s konzervatorijuma koji bi mu mogli priteći u pomoć, imena koja su, kad bi ih razmotrio jedno po jedno, bledela u izmaglici sumnje. Tada pomisli na tu tetku u Ukrajini, priseti se plana putovanja kolima,

požuri da se grčevito uhvati za tu zamisao pre nego što mu se učini neverovatnom.

Garaža, udaljena nekoliko ulica od njihove zgrade, oslanjala se na zid jednog srušenog manastira. Mesto je, u to doba dana, još bilo pusto, vrata drugih garaža zatvorena. On se prope na prste i, zadržavajući dah kao da želi da ulovi leptira, ispruži ruku prema maloj niši pod talasastim krova. Njegov otac je, onako rasejan, tu često ostavljao duplikat ključeva. Njegovi prsti grozničavo opipaše dno skrivnice i iznenada dodirnuše metal.

On stavi u prtljažnik dve kante s benzinom, čuvane za slučaj potrebe, i pre nego što će sesti za volan, pogleda oko sebe. Njegova misao, utrnula od umora i straha, probudi se: ta garaža sa škiljavom sijalicom na stropu, taj miris benzina, ti predmeti koje je dodirivao njegov otac - nije li to poslednji odblesak njihovog života?

Šljunak zaškripa pod nečijim koracima. Aleksej spuznu iza volana, glave ponovo bez ijedne misli, srca koje je prestalo da kuca, tela spremnog da obavi niz poznatih pokreta i da izvede ta teška crna kola kroz odškrinuta vrata... Napolju se, međutim, zvuci povezaše u bezopasan sled: zveckanje svežnja ključeva, škripanje šarki, polazak.

Kad se zaustavio na jednoj raskrsnici, dopre mu do svesti da je samo jedanput imao priliku da izvan Moskve: kad je vodio Leru u daču u Boru.

U kolima pronade hrpu putnih mapa, pa i mapu one oblasti u Ukrajini gde je živela njegova tetka. Neka vetrovka i stari kačket našli su se odnekud na zadnjem sedištu. On ih obuče i kasnije ustanovi koliko je to prerusavanje olakšavalo prolazak kroz milicijske stanice. On je, naročito zahvaljujući tom kačketu, ličio na šoferu koji žuri da stigne do prebivališta nekog visokog funkcionera. I što se više udaljavao od Moskve, sve je više pogled na velika crna kola dovodio u zabludu.

Pred kraj drugog dana vožnje, na jednom putu koji je već bio seoski, on naiđe na mladog seljaka na taljigama, koji zaneme od čuda kad ugleda kola iskrsla usred njiva. Govoreći veoma unjkavo, mešajući ruske i ukrajinske reči, on mu pokaza put. Aleksej se nalazio na dvadesetak kilometara od cilja.

Pre nego što je pala noć još malo odmače, a onda zaokrenu, pošavši stazom koja je zalazila u šumu, pa se zaustavi kad mu jedno deblo prepreči put. Pojede ceo okrugli hleb kupljen u varošici kroz koju je prošao u podne, oseti se opijen hranom, pospanošću. Šuma oko kola izgledaše beskrajna. Htede da pogleda koliko je sati, da se priseti koji je dan, kao da želi da se uhvati za bovu usred okeana granja i senki. Opruživši se na sedištu automobila, podiže ruku ka svetlosti koja je prodirala kroz lišće. Bilo je tek pola devet uveče. Dvadeset četvrti maj...

„Moj koncert!“, prošapta, naglo se pridigavši. O zadnje staklo je udarala prelepa noćna leptirica, s krilima prekrivenim tananim, tajanstvenim pismenima, ostavljajući na staklu trag puhora. I isto tako, kao kroz nepropusno staklo, on zamisli koncertnu dvoranu, osvetljenu pozornicu, jednog mladića koji prilazi klaviru. Zanet potresnom iluzijom, on za trenutak baci pogled na taj život koji se, tamo negde, nastavljao, bez njega.

Ujutru se udalji iz šume pešice. I osvrte se za sobom nekoliko puta: još uvek nisko sunce ispunjavalo je unutrašnjost napuštenih kola zlaćanom svetlošću, ona su ličila na kola što ih je zakratko ostavila neka porodica koja se razmirela među drvećem berući šumske jagode.

Tetka ga sasluša u tišini, pusti ga da dugo govori, da sto puta ponavlja istu priču. Osećala je da će se on na taj način priviknuti na svoj novi život. Teča se vratio iz grada oko podneva, ni on nije trošio mnogo reči. Aleksej će naslutiti, nedeljama kasnije, da se iza tog nemog prihvatanja njegovog dolaska, opasnosti koju je taj dolazak nosio, bez sumnje krila prećutna želja da mu se da do znanja: „Vidiš, mi, prosti seljaci, tebe dočekujemo raširenih ruku, bez zlopamćenja prema rođacima koji su nas zaboravili.“ Ali u ovom trenutku njemu je jedino bila potrebna ta mogućnost da priča, da nailazi na odobravanje, da samog čuje kako tvrdi da on, i da je ostao u Moskvi, ni u kom slučaju ne bi ništa mogao učiniti za roditelje. On je takođe postao svestan da su, u nekoliko hitrih poteza, već pripremali njegov tajni život u toj kući. Ta štedljivost u rečima i pokretima podseti ga da je epidemija straha koju je njegova porodica doživela '37. pogodila ove ljude mnogo ranije. Krajem dvadesetih godina, od početka

kolektivizacije u tom kraju. Oni su izgubili dvoje dece u gladi koja je potom usledila, njima se već dešavalo da kriju begunce.

Teča ga smesti u jedno od takvih skrovišta. Odoše u senarnik i u polumraku koji je prodirao kroz daske, Aleksej ugleda jedan prazan prostor, bez prozora, bez i najmanjeg kutka u kome bi se čovek mogao skloniti. Videvši njegovu preneraženost, teča se osmehnu i poluglasno reče: „To je kovčeg s dvostrukim dnom.“ On pritisnu jednu dasku koja popusti i Aleksej, provukavši glavu kroz otvor, otkri neku vrstu uskog prolaza između dva drvena zida, jedva širokog pola metra, s jednom onižom pregradom, poličicom zakucanom za zid, kofom, krčagom, zdelicom. „Tvoj moskovski nos će“, dodade teča, „morati da se privikne na miris stajnjaka. Stavljam ga oko senare, u slučaju da dođu s psom...“

Dva dana kasnije, teča mu reče, pomalo se snebivajući: „Znam da će ti to teško pasti, ali... kola. Treba da ih potopimo. Pokazaću ti mesto s kog ćemo moći da ih gurnemo.“

Aleksej brzo nauči da prilagođava svoje telo, svoje pokrete uzanom belaj-sanduku između zidova. Uspe da svede na polukretnje svoj tajni život kad, jednog dana, iza dasaka, odjeknu onaj glas koji se osorno obraćao teči: „Tvoj nećak ne može biti daleko, ljudi su ga videli. U tvom je interesu da nam pomogneš pre nego što ga sami pronađemo na tvom tavanu...“ Teča, veoma smiren, odgovori nepromenjenim glasom: „Ja tog nećaka nikad u životu nisam video. Ako ga pronađete, pružićete i meni priliku da ga upoznam...“ Aleksej se sledi u mestu, s kašikom priustima, ne usuđujući se čak ni da otera jednu muvu sa čela.

On bi svoje sklonište napuštao usred noći, uspravio bi se, presvukao bi se, protegao utrnule noge. Spokojstvo polja, nebo, zvezde, sve ga je pozivalo na poverenje, na radost življenja. Sve je lagalo.

Na kraju je proučio i najmanju pukotinu među daskama, znao je koje vidno polje one nude. Kroz ovu pukotinu, iznad poličice, mogao se posmatrati uzani deo puta koji je povezivao selo sa glavnim sreskim mestom. Kroz drugu, onu pored pregrade, videla se vrzina od suvog granja.

Jednog dana, on pored vrzine primeti jednog spavača, jednog pijanog čoveka, koji je tu ležao kao da je pogođen iz puške. Krajevi

njegove vetrovke vukli su se po prašini puta, njegovo hrkanje dopiralo je do senika. To svaljeno telo izražavalo je takvu blaženu ravnodušnost prema onome što bi se o njemu moglo misliti, takvo prepuštanje privremenoj smrti, takav samozaborav sopstvene čnosti, da Aleksej oseti žestoku ljubomoru. Bolje reći, iskušenje: da se prikuči tom lešu što hrče, da ga pretrese, ukrade mu isprave, da se preruši uzevši njegovu odeću, da se vrati u život pod tim ukradenim imenom...

Daska mu je bockala obraz svojim treščicama. Aleksej je zurio u pijanca kao da je to neko čudesno priviđenje. Čovek uopšte nije ličio na njega, bio je bar dva puta stariji, riđ, zatupastog nosa. Ali ideja o krađi identiteta, u tom trenutku neostvariva, urezala mu se u pamćenje.

Jedne večeri, kroz jedan od tih proreza među daskama, on vide kako se udaljavaju tečine taljige: držeći uzde, tetka je sedela usred gajbica s povrćem koje su nosili da prodaju na nedeljnom pazaru, u glavnom sreskom mestu.

Te noći, kloparanje drvenih cipela dopre do njega kroza san. „Već su se vratili“, začudi se, još . Topot postade jači, nalik na grmljavinu. Ramena priljubljenog uz daske zida, on oseti kako one trepere. „Svi ti konji!“, došapnu mu njegov san ispunjen dželepima konja od čijeg je galopa podrhtavala zemlja. I ubrzo, prozrevši obmanu sna, on skoči iz svog kutka, gurnu dasku tajnog izlaza i, izašavši u noć, ugleda obzorje u plamenu. Sada su se zvuci bombardovanja čuli razgovetnije, u pravilnim razmacima. Veoma nisko, skoro okrznuvši seoske krovove, prolete jedan avion, zatim drugi. To je ličilo na neku tačku letačkih akrobacija. Međutim, drum se već punio ljudima koji su bežali. Aleksej se brzo uvuče u svoje sklonište. Njegovo vidno polje, između dve daske, obuhvati jednu ženu koja je posrtala vukući za sobom dvoje sanjive dece, zatim neku staricu koja je bičem terala kravu. Zatim, brže, u suprotnom pravcu, vojnike koji su se sudarali s rekom begunaca. I, kroz nepun sat, dim, fijukanje kuršuma koji su ljuštili lep sa zidova, i, iznenada, onu hučnu masu koja se očeša o senik i izbrazda tenkovskim gusenicama povrtnjak koji je tetka zalila koliko sinoć.

Prilično dugo je ležao na podu. Zidovi njegovog skrovišta bili su tu i tamo probijeni kuršumima. Pored vrzine, tačno na mestu gde je, dve nedelje ranije, video usnulog pijanicu, ležalo je telo jednog vojnika, okrvavljenog lica okrenutog nadesno ka suncu na izgrevu, kao da želi da preplane.

Trebalo mu je dva dana da pronađe svog čoveka, onog koji će mu podariti identitet. Traganje po spaljenom selu bilo je neuspešno. Nabasao je na neke preživjele i morao je da pobegne. Na drumu je najčešće nalazio tela žena i dece ili suviše vremešnih muškaraca.

Pred kraj drugog dana pešačenja, on siđe na jednu reku i na strmoj obali, na samom početku mosta raznetog granatama, ugleda čitavo bojno polje, desetine vojnika koje je smrt postavila čas veoma obične položaje, poput onog tela savijenih nogu, čas u potresne, poput onog mladog pešadinca s rukom visoko podignutom u stavu tribuna. Sakriven u čestaru, Aleksej je čekao, čuljeći uši, ali nije čuo nikakvo ječanje. Veče je još bilo svetlo, lica ubijenih, kad se najzad usudio da im se približi, otkrivala su se s bespomoćnom prostodušnošću. On primeti da nema nemačkih vojnika, njihovi su ih, po svoj prilici, već odneli.

Susretao je oči, često širom otvorene, zapažao boju kose, visinu. S vremena na vreme, opčinjen smrću, zaboravljao bi na cilj svog traganja, zapadao u obamrlost automata, pretvarao se u hipnotičku kameru koja je snimala, jedan za drugim, te zaustavljene živote. A onda bi se pribrao i nastavljao da traga za svojim dvojnikom. Po boji kose, crtama lica, stasu.

Pored same reke, on nađe jedno lice koje je ličilo na njegovo, ali vojnik je imao smeđu, skoro crnu kosu. On reče sebi da bi mogao da obrije svoju plavu kosu i da bi se, na fotografiji jedne lične, ta razlika u boji jedva primećivala. Prstima koji su drhtali, on otkopča džep vojnikeve bluze, domože se knjižice sa crvenom zvezdom i u žurbi je pregleda. Na fotografiji, vojnik nije nimalo ličio na njega, a kosa mu je uokvirivala lice kao da je iscrtana ugljenom.

Zaustavivši se kraj drugog, on zapazi sličnost njihovih crta. Ali iznenada primeti da je metak razderao vojnikovo levo uho. Brzo se udalji, i odmah shvati da takva ozleda ni u čemu ne poriče sličnost, ali ne smože hrabrosti da se vrati okrvavljenoj glavi.

Onog drugog mrtvaca otkrio je slučajno, kad je, da bi se oslobodio vonja koji se vio nad obalom, ugazio u vodu do kolena i počeo da umiva lice, vrat. Vojnikovo telo bilo je dopola zgnječeno pod jednom gredom srušenog mosta. Video se samo plavi oval glave, jedna ruka pribijena uz grudi. On priđe, naže se, iznenadi se videvši koliko to nepoznato lice liči na njega, dohvati gredu, odbaci je u stranu... I odskoči: vojnikove oči ožiše i s njegovih usana poteče brza bujica reči olakšanja, izrečenih šapatom, praćena jecanjem. Na nemačkom! A onda šiknu mlaz krvi. I ponovo ukočenost smrti.

Krupnim koracima, pokušavajući da ne vidi iznova već poznata lica, on napusti obalu. Čak i ne pokuša da se opravda zbog tog bekstva ili da samog sebe umiri govoreći da, na nekom drugom mestu, možda... Bio je ispražnjen od samog sebe, zaražen smrću, odagnan iz sopstvenog tela svim tim mrtvacima koje je u mašti oblačio u svoju odeću, uvlačeći se u njihovu. Stade da govori naglas, idući ritmičnim korakom, želeći da se ispuni onim što je bio ranije... Ali najednom zastade. Daleko od drugih, ležao je jedan vojnik čiju je glavu reka, protičući, mila. Onaj za kojim je tragao.

Aleksej poče da mu skida odeću, pokretima koji su pripadali nekom drugom, pomalo grubim, delotvornim pokretima... Kad se presvukao, ustanovi da su mu čizme pretesne. Vрати se do mosta, i dalje u tom istom stanju odsutnosti iz samog sebe istade da skida čizme sa drugog vojnika. Desna čizma se nikako nije dala izuti. On sede, zagleda se, unezveren, u to krupno telo koje je s velikim naporom premestio, ugleda samog sebe pogledom izvana - tog mladića u prelepom letnjem sutonu, na peščanoj obali - i te desetine leševa. S vremena na vreme, među trskama, neka riba bi lenjivo promicala, praćaknula bi se u vodi uz zvučno pljuskanje... On ustade, dograbi tu čizmu zalepljenu za nogu, poče da je cima, da je divljački vuče. Nije bio svestan da već neko vreme plače i razgovara s nekim i da mu se čak čini da čuje odgovore.

Vrativši se na drum, on se smiri. Usred noći, provedene u napuštenim taljigama, on se probudi, kresnu šibicu, pročita ime vojnika koje je od tog trenutka postalo njegovo. U džepu bluze pronađe fotografiju neke devojke i jednu razglednicu, previjenu nadvoje, sa slikom Zimskog dvorca.

On je do u tančine zamislio svoj prvi susret s vojnicima među kojima će morati da se izgubi, da se ne oda, da bude prihvaćen. Saslušavanja, provere, razmišljao je. I podozrenje.

Do tog susreta zapravo nije ni došlo. Sasvim jednostavno, na ulasku u neki nepoznati grad, nasred ulica kojima se razlegala pucnjava, njega povuče haotična jurnjava vojnika koji su bežali pred jednom još uvek nevidljivom opasnošću, padali, pucali, s teškom mukom nišaneći, na oblak dima u dnu jedne avenije.

On pojuri s njima, dohvati jednu pušku, oponašajući njihovo pucanje, pa čak i njihovu uspaničenost, mada je u tom trenutku nije osećao, nemajući vremena da proceni ni njihovu iscrpljenost ni golemost sile kojoj su pokušavali da se suprotstave. Kad, u smiraj dana, jedan oficir uspe da sakupi neke ostatke vojske u rasulu, Aleksej ustanovi da vojnici potiču iz najrazličitijih jedinica, iz potučenih odreda, desetkovanih pukova. On je, dakle, bio poput njih. S jednom jedinom razlikom: se više plašio da će mu se omaći njegovo pravo ime nego da će se naći pod paljbom. Zahvaljujući tom strahu, toj opreznosti s kojom je podražavao ponašanje ostalih, on tokom tih prvih nedelja nije imao utisak da vodi rat. A kad je najzad mogao da popusti to neprestano zategnuto uže, on ugleda samog sebe u koži tog ostarelog vojnika, škrtog na rečima i poštovanog zbog svoje hladnokrvnosti, jednog čoveka među hiljadama sličnih njemu, koji se nije izdvajao od drugih u koloni što je pešačila blatnjavim drumom, zaputivši se k samom srcu rata.

Tokom prve dve godine na frontu, Aleksej dobi četiri ili pet pisama upućenih onome čije je ime nosio. On ne odgovori na njih i pomisli da, po svoj prilici, ima nekoliko osoba kojima ta njegova laž uliva snagu da se nadaju, energiju da prežive.

On je, uostalom, odavno saznao da u ratu i laž, velikodušnost ili surovost, mudrost ili naivnost nisu onako jasno razgraničene kao u dotadašnjem životu. Često mu se vraćalo sećanje na leševe na obali jedne reke. Ali užas tih trenutaka obelodanjivao je sada svoje skriveno lice: da mladi Moskovljanin kakav je on tada bio nije boravio među tim mrtvacima, on bi, bez sumnje, doživeo krah, u prvim borbama, ugledavši tela rasporenenih trbuha. Čizma koju je strgnuo s leša bila je za njega poput surovog ali neizbežnog cepljenja.

Ponekad, u nekom nepriznatom razmišljanju, on bi čak uviđao da mu je, u poređenju s tim pokojnikom kome je izuo čizme, izgledalo manje teško da preživi sva krvoprolića čiji je svedok bio.

Jednog dana, kad je prvi put bio ranjen, on otkri još jedan paradoks. Došavši među te vojnike da bi umakao smrti, on se tu izlagao smrti mnogo izvesnijoj nego u nekoj koloniji za prevaspitavanje gde bi ga poslali posle hapšenja njegovih roditelja. Bio bi zaštićeniji iza bodljikave žice nekog logora nego posedujući ovu smrtonosnu slobodu.

Isto tako, nikad ne bi mogao poverovati da bi tokom te kratke sedmice po oporavljanju, s jednom rukom još u zavoju, u toj bolnici kojom su se razlegali jauci ranjenika, bilo moguće voleti, vezati se za neku ženu, da bi mogao osećati da je uvek poznavao te oči, tu pomalo tamnu boju glasa, to telo. A nadasve, da mu je u vreme njegovog negdašnjeg života, u Moskvi, neki prijatelj pričao o takvoj ljubavi, Aleksej bi mu se nasmejao u lice, ne videći u takvoj vezi ništa drugo do niz užurbanih sparivanja, trenutke mučnog ćutanja između jedne bolničarke i jednog rekonvalescenta koji jedno drugom ne bi imali da ponude ništa osim svojih tela. On bi se podsmevao onim komičnim pojedinostima, taman pogodnim za neki roman iz seoskog života: onom raščupanom buketu koji je on ubrao zdravom rukom pored nekog puteljka, onim mindušama sa izlizanom pozlatom, ženinim prstima požutelim od joda.

Sve je to postojalo tokom te nedelje oporavljanja. Ta bolnica koja je, pre ofanzive koja se spremala, doživela nekoliko dana predaha u očekivanju novih konvoja ranjenika. Težak miris krvi i ozleđene ploti. Ta žena, petnaest godina starija od njega, koja kao da je iznova primećivala da postoje godišnja doba, da se taj topli dah zemlje, ta pena jorgovana, zove proleće, da bi jedan muškarac, taj pomalo nespretni vojnik s kojim je jednog dana stupila u razgovor, mogao postati veoma blizak, da su oni postajali veoma bliski, i protiv njene volje, i protiv njegove volje. I kad je on iznenadi jedne večeri, iskrsnuvši na stazi koja je vodila od bolnice do izbe u kojoj je ona stanovala, s tom rukom u zavoju i s tim buketom cveća, ona oseti da joj se glas raskravluje: „Prvi put mi neko...” On joj ne dade da završi,

požuri da se našali, da je nasmeje. Zatim začuta i sve do odlaska, nedelju dana kasnije, verovao je da ga to njegova još uvek bolna ruka sprečava da potpuno utaži želju za tim ženskim telom, da iscrpi do kraja sve što mu je ona davala.

U rovovima, ta neutoljena glad bi se vraćala, ali već sveobimnija, silna žudnja i za prašinom staze koja je vodila ka izbi (on bi sve dao kad bi mogao samo da dodirne one mlake tragove kolskih točkova, obasjane suncem na smiraju), i za svetlucanjem kapljica koje su, posle kratkog noćnog pljuska, klizile s krova i padajući lovile mesečev sjaj. On bi shvatao da sada želi čak i opori miris joda kojim su odisali ti pomalo hrapavi dlanovi čije je milovanje još uvek osećao na svom licu. Taj miris je bolje odoleo vremenu nego puteno sećanje, izbrisano prizorima beživotnih tela, jednočasovnim susretima sa onim ženama koje mu nisu ostavljale ni spomen na neko lice, ni neki talisman poput te tinkture joda.

Jedini trenuci kad bi se strah da ne bude raskrinkan vraćao, bili su oni u kojima ga je mogla zadesiti sreća - za njega nesreća - da dobije medalju. Komisija koja je o tome odlučivala, naročito ako se radilo o nekom ordenu, proveravala je prošlost vojnog lica, da ne bi odlikovala nekog bivšeg robijaša ili nekog ko je izbačen iz Partije. Aleksej je poodavno naučio da bude neprimetan, i mada je često bivao prvi u jurišima, umeo je da se pritaji po završetku borbe, kad bi komandant beležio imena najhrabrijih.

Dešavalo mu se da čuje muziku, muziku vojnih orkestara ili, ponekad, u predasima, radosnu jadikovku harmonike. Vrebajući u svom srcu neki sentimentalni odziv, on bi ustanovio da se ništa slično ne javlja u njemu, nikakvo posebno osećanje koje bi ga podsetilo na njegovu mladost pijaniste.

Video je jedan klavir u onom litvanskom gde se ofanziva njegovog puka odužila celu jednu sedmicu. Njihovo napredovanje su omeli brojni elitni strelci koji su držali pod vatrom sve raskrsnice i ubijali oficire na osnovu precizne, tehničke selekcije. Jedan od strelaca bio je sakriven iza one zgrade s prozorima od duvanog stakla, u čijem se suterenu nazirala unutrašnjost jednog salona, somotske naslonjače i onaj veliki klavir. Na stotinak metara odatle, Aleksej je

ležao u ulazu jedne kuće i, s vremena na vreme, u trajanju od jedne sekunde, ubacivao bi u otvorena vrata svoj mamac: oval od šperploče na koji je bila nataknuta oficirska kapa i koji je u sredini imao dva kruga isečena od limene konzerve. Bio je to oficir koji posmatra kroz dogled, omiljena meta strelaca. Aleksej ga je brzo primicao i odmicao, uz kratak zvižduk dvojici drugova koji su, s poslednjeg sprata, osmatrali ulicu... Metak je opalio u trenutku kad se tome više nije nadao, pošto je pomeranje mamca tamo-amo postalo mahinalno. Krckanje šperploče smesta se izgubi u gromkim rafalima ispaljenim s poslednjeg sprata, zatim u batu čizama na stepeništu. „Pogodili smo ga!“, povika vojnik s mitraljezom na ramenu. Metak je probušio šperploču tačno iznad dva limena kruga. Oni pogledaše rupu, dodirnuše je, nasmejaše se. Zatim, prešavši ulicu, odoše da pakuje Nemčevu pušku. Aleksej zastade pored klavira, pusti da mu jedna ruka padne na klavijaturu, oslušnu, spusti poklopac. Radost što u sebi ne oseća prisustvo mladića zaljubljenog u muziku bila je veoma umirujuća. On pogleda svoju ruku, te prste prekrivene ožiljcima, brazgotinama, taj dlan sa žučkastim žuljevima. Ruku nekog drugog čoveka. Pomisli kako bi se, u kakvoj knjizi, neki čovek u njegovoj situaciji obavezno ustremio na klavir, svirao zaboravljajući na sve, možda plakao. On se nasmeši. Ta misao, ta knjiška ideja, bila je po svoj prilici jedina spona koja ga je još vezivala s njegovom prošlošću. Pridruživši se ostalim vojnicima, on susrete beživotni pogled nemačkog strelca koji je ležao na tlu i reče sebi da je za tog čoveka on bio jedan neoprezan ruski oficir koji je dozvolio da ga oda sjaj stakala na dogledu. Onaj oficir od šperploče sa očima od parčadi limene konzerve.

Nadao se da će proći kroz taj rat ne obeležavajući nekim uočljivim odlikama identitet onoga čiji je život od jednog trenutka živeo. Da će biti ravan, bez reljefnosti i bez ličnosti, pomalo kao onaj oval od šperploče. Ali rat, sa svojim hirovima koji ga, istini za volju, više nisu čudili, odlučio da stavi svoj beleg na fotografiju plavog mladića na koga je on toliko ličio.

Beleg je bio od onog drugog ranjavanja, mnogo ozbiljnijeg od prethodnog, i posle dve nedelje tokom kojih je lebdeo između života i smrti, onaj prvi odraz u ogledalu, kad su mu menjali zavoje: gola

lobanja, bez godina, i ožiljak koji se ukoso spuštao od kose ka slepoočnici.

Sve je učinio da izbegne oslobađanje od vojne obaveze. Pravio se da je zdrav uprkos potmulom, upornom bolu koji ga je tištao, uprkos samrtnom muku koji se uselio u njegove misli. Lekar mu se obratio kao detetu koje pokušava da se obesi o ruku majke primorane da ode: „Slušaj, provešćeš mesec dana u svom selu, malo ćeš se podgojiti zahvaljujući maminim piroškama, a onda ćemo da vidimo.“ Aleksej je želeo da ostane, ne iz nekakvog junačkog samopregora, već naprosto zato što nije imao kuda da ode.

Putevi su još bili prekriveni ledom, taj početak marta je doneo malo sunca. On je pešačio, ponekad bi se popeo u neki kamion, izašao bi u nekom selu rekavši šoferu da tu živi, nastavljao bi da hoda. S vremena na vreme, zastavši usred pustih i belih polja, usred cele te zemlje izranavljene ratom, omirisao bi vazduh, učinilo bi mu se da razaznaje nešto poput kratkotrajnog daška topli. Naslućivao je da se sve što mu je ostalo od života sabralo u tom slabašnom prolećnom dašku, u tom vazdušastom i maglenom odblesku sunca, u mirisu tih voda koje su se budile pod ledom. A ne u njegovom izmršavelom telu koje više nije osećalo ni da gori od vetra.

Maglovito je shvatao da ga ti putevi, uprkos zaobilaženjima, vode prema Moskvi, prema jednom neodređenom, noćnom gradu, prema jednom mračnom i snenom mestu: onom poslednjem odmorištu na vrhu stepeništa, sa starim kartonima prostrtim po podu, s toplim radijatorom na koji bi mogao da se nasloni, da ostane nem, nepomičan, ne tražeći ništa, znajući samo to da je na celoj zemaljskoj kugli to njegovo jedino utočište, poslednja stanica njegovog beskonačnog hoda.

Toga dana, išao je pored jedne jelove šume koja je još uvek zadržala svoj zimski izgled, nepristupačna i polegla pod snegom. Na jednom zavoputa pred njim iskrсну neka žena, pešačeći u istom pravcu i vukući za sobom saonice. On ubrza korak, zadovoljan što se ponovo obreo u naseljenom kraju. Žena se nije okrenula kad je začula škripanje leda pod njegovim čizmama. On se već spremao da

joj se obrati, ali odjednom prepozna teret koji su nosile saonice. Mali mrtvački les čije neuglačane i čvornovate daske nisu bile ni zastrte pokrovom, kao što je običaj, niti barem obojene. Njihovo drvo ga podseti na sanduke za granate.

Pozdraviše se ćutke i nastaviše da hodaju jedno pored drugog. Groblje je, pod snegom, ličilo na proplanak. Grob, očigledno pripremljen u toku jutra, nije bio dubok, i već je sav bio poprašen pahuljicama. Lopate smrznute zemlje koje je žena bacala u raku udarale su u drvo kovčega glasno odzvanjajući. Na kraju, Aleksej se saže da stavi na humčicu poslednje grude zemlje. Kad se uspravio, drveće, ženina prilika, krstovi, vinuše se u brzom luku, poleteše prema zgasloj praznini neba. Nije imao osećaj da pada.

Došao je svesti u tom blagom, lelujavom gibanju. Ugleda zupčasti rub šume koji je polagano promicao s njegove desne strane, zatim, pridigavši malčice glavu, primeti, najpre ne shvatajući, te dve noge, te grube vojničke čizme koje su klizile po smrznutom putu. On pogodi da je to on, on lično, to beživotno telo koje je žena vukla na saonicama. Čizme su klizile čas đonom potpetice, čas postrance. Poluzatvorenih očnih kapaka, on je pratio pogledom tu pomalo truckavu vožnju saonicama i osećao da mu ništa ne pripada, ni promrzla senka kakva beše to telo, ni ono što su njegove oči videle, ni ono što se od njega moglo videti. Od njega ne beše ostalo ništa. Pred jednim usponom, žena zastade da povрати dah. Dugo su se gledali, nepomični, nemi, shvatajući sve.

Ona je provodila dane na desetak kilometara od sela, na okomitoj obali jedne reke, gde je, dok ne padne noć, ljudski mravinjak gamizao oko šta jednog mosta. Tu su zapravo bile samo žene. One su radile bez ručka, gacajući po raskaljanoj ilovači i ledu, pokrivajući sneg svojim krvavim ispljuvcima. Prvi ratni konvoji su morali po svaku cenu preći preko tog mosta pre kraja maja. Bila je to, kako su im kazali, naredba samog Staljina.

Ona je kući donosila hleb, sušenu ribu, ali pre svega „šumske darove“, kako je ona to objašnjavala, osmehujući se: jezgra šišarki, jelove mladice, koje je stavljala u kašu od prekrupe. On se, sa čuđenjem, osećao sve odeljeniji od vetra, od zemlje, od studeni s kojima se zamalo nije stopio. Ali još je više bila iznenađujuća

jednostavnost te sreće: mlaka linija duž koje je ženino telo dodirivalo njegovo, noću. Samo ta linija, jedna blaga, živa granica, pouzdanija od bilo koje druge istine na ovom svetu.

Jedne noći, on se probudi, vide da je sam, začu iza kuhinjskih vrata gušenje izazvano napadom kašlja koji se smirivao. Često se žena tamo čila da sakrije svoju boljku. On nastavi da leži, otvorenih očiju, silno osećajući život koji se vratio u njega, uživanje što diše, povraćenu oštrinu vida. Mesec koji se, tanan, ocrtavao u tami, dopuštao je da se nazre jedna neobična noć, zalebdela u nepostojanosti prolećne topline. S teškom je mukom prepoznavao sebe u tom povratku. On je bio neko drugi. „Jedan čovek“, pomisli, „koji leži kraj prozora, u nepoznatoj kući, u selu koje nikad ne bi mogao da pronađe na mapi, jedan čovek koji je video tolike ljude kako umiru, koji je mnogo ubijao, koji i sam zamalo što nije umro, i koji sada gleda taj tanani mesečev srp na smlaćenom nebu.“

Iza vrata, kašljanje se nastavi, pa utihnu, prigušeno parčetom tkanine. On pomisli na patnju one koja ga je prigrčila - na iscrpljenost te žene, na njenu bolest, i shvati da prvi put na to misli i da je to znak njegovog sopstvenog ozdravljenja. Pomisli da bi morala postojati reč za iskazivanje, ključ za razumevanje te patnje i tog meseca i njegovog života koji je postao neprepoznatljiv, a naročito jednostavnosti s kojom su dva bića mogla darovati jedno drugom, ne ljubav, već taj mir, taj predah, taj zaborav koji je prebivao u pukoj toplini jedne ruke.

Sutradan, on ode do gradilišta na mostu. Dan je bio zvonak od sunca, od potoka oslobođenih snega. Još slab, on je ipak imao radostan osećaj da mu se sa svakim korakom zemlja roni pod nogama.

Gradnja se primicala kraju. Radnice su pripremale prilazni put. Iz njihovog mnoštva izvijala se graja, sva od promuklih glasova, od kašljanja, od psovki. On ode, iz straha da ga ne vidi žena koja ga je izlečila. Ili pre iz straha da on nju ne vidi usred tog tiskanja vatiranih vetrovki pokrivenih zemljom, tih lica sa obrazima upalim od gladi. Između dva potporna stuba na početku mosta, on pročita ovu parolu: „Sve za front! Sve za pobedu!“

Voz koji ga je, nedelju dana kasnije, vodio rat, pređe preko tog mosta. Isto ljudsko mravinjanje prekrivalo je strmu obalu, pod

vihornim naletima vlažnog snega. Aleksej pomisli da će to što će ponovo izletati pred kuršume ubuduće za njega imati jedan lični smisao. Ne smisao nekog podviga, za čim je ranije tragao. Već naprosto smisao kraja rata, koji će takođe biti kraj, za te žene, gacanja po blatu, u ogrubelosti glasova, u beznađu.

On se takođe prisećao onih reči koje je slučajno ulovio u razgovoru nekih oficira: „Ne, ali posle pobeđe, doći će do amnestije, to je sigurno. Pustiće one koji su zatvoreni pre rata...“ Usred borbi te poslednje ratne godine, samog sebe je zaticao kako ispotiha ponavlja te reči, zabranjujući sebi da misli na roditelje i misleći jedino na njih, kao u nekoj nesvesnoj molitvi: „Pre rata...“

Ta se molitva verovatno sama izgovarala u njemu u vreme jednog zatišja, kad je video one vojnike koji su, dokoni, igre radi, jurili jednu vevericu. Unezverena zverčica skakutala je među visokim jasikama, a vojnici, ludi od radosti, vijali su je s jednog drveta na drugo. Veverica se na kraju stropoštala, nastradavši ne od pada, već zato što ju je žestoko ošinula jedna grana. Vojnici je podigoše, zavrteše je u krug, zabave radi, držeći je čvrsto za rep, baciše je.

„Pre rata...“ Aleksej podiže životinjkicu, oseti malo topline pod krznom koje mu je skliznulo u dlan. Vojnici siđoše na reku, ožedneli od svoje igre. On odjednom nasluti u sebi prisustvo nekog drugog, prisustvo začuđujuće opipljivo pod oklopom ravnodušnosti i grubosti koji je za sebe iskovao, dan za danom, tokom tolikih borbi. „Pre rata...“

Poziv jednog oficira prenu ga dok je još boravio u tom zaboravljenom životu. „Reci mi, Malcev, znaš li da voziš?“

Aleksej odgovori, i dalje izgubljen u nekom dalekom drugde: „Da... Imao sam dozvolu...“

Da nije držao u ruci mlako veveričino telo, on bi rekao „ne“, iz opreznosti koja je postala mahinalna. Onaj čije je ime nosio, Sergej Malcev, došao je na front iz nekog zabitog sela i mali su bili izgledi da bude vozač. Ali on je odgovorio iz svoje odsutnosti, svojim nekadašnjim glasom. „Pre rata...“

Tako on zameni ranjenog šofera jednog generala, onog Gavrilova koga je ranije znao samo po imenu.

Jedna veverica, neoprezan odgovor oficiru, njegova nova dužnost, koja mu je po svoj prilici spasla život u onim ubistvenim mesecima

poslednjih borbi, mladi nasmejani vojnici koji su vijali zverčicu i koji su, većinom, kasnije izginuli, promicanje gradova u ruševinama i gradova očuvanih u njihovoj evropskoj čistoti, i nebesa prepuna bombardera i netaknuta nebesa, sa izazovnom nehajnošću oblaka, ptica, sunca... On je na to često mislio, svestan da ta stihijna bujica života i smrti, lepote i užasa, mora imati neko skriveno znače, neki ključ koji bi ih dovodio u saglasje u tragičnoj i blistavoj harmoniji.

Međutim, sve je i dalje bivalo slučajno, poput one eksplozije koja jednoga dana odbaci njihov automobil izvan puta, njega zagluši, natera ga da nosi kontuzovanog generala, da pešači satima i satima kroz vlažnu šumu izbrazdanu potočićima ledene vode. Kad je general došao k sebi, kad je saznao da ga je Aleksej, i sam pogođen šrapnelom, nosio kilometrima, on objavi svečanim, pomalo suznim glasom: „Dobro, Malcev, od danas smatraj da si ti za mene kao sin.“ Aleksej ga sasluša, osećajući se nelagodno zbog tog izliva osećanja, zagolican samo jednom pojedinošću: imenom jednog grada koje je opazio na saobraćajnoj tabli dok je prelazio preko nekog puta, povijen pod teretom generalovog tela. Salzburg... I na tom putu, uprkos umoru i bolu, do njega dopre jedan daleki odjek, zaglušen damaranjem krvi u njegovim slepoočnicama i generalovim ječanjem. „Pre rata...“

Još teže je bilo odgonetnuti, u tom moru slučajnosti, srećnih ili bolnih, sam kraj rata. Jer ga ni on ni general ne behu приметili. Divizija kojom je komandovao Gavrilov borila se u Austriji, gde je rat potrajao još dobre dve nedelje posle pobede proslavljene u Berlinu. Generalova kola su krstarila drumovima izrovanim granatama, viđali su vojnike koji su se borili prsa u prsa, vojna komanda se orila od promuklih glasova koji su urlali naređenja u meketave slušalice.

A zatim bi jedno popodne puno tišine, već davnašnja pobeda, i nasmešena običnost reči onog mladog poručnika koji pozva Alekseja, držeći ruku na kvaki: „Ah, Malcev, tražim te već dva dana! Vidi, vidi, izgledamo jako važni u našim velikim kolicima. Više ne prepoznavamo stare prijatelje...“ On nastavi da se šali dok je Aleksej pokušavao da pomoću delića tih podsmevki odgonetne prošlost koja mu je bila nepoznata: taj prijatelj, nekadašnji školski drug, život u njihovom rodnom selu... „Tvoji više ne znaju šta da misle. Svi su verovali da si poginuo ili nestao. Zašto nisi pisao, kučkin sine! Dobro,

de, čim se demobilišemo, vratićemo se i proslavićemo, važi? I ne brini zbog ožiljka, cure će te voleti, čak i više nego pre!“

On je živio u iluziji o trenutnom prelasku iz Beča u Moskvu, kao da se ulice jednog grada produžavaju ulicama drugog, bez ikakvih granica. Susret s poručnikom, strepnja od tog života koji mu je pretio, života ukradenog od jednog mrtvaca, zgusnuli su tu nedelju povratka u domovinu, spojili dva grada, prebacili njegova kola iz Grabena pravo na Arbat.

I kad je, jednoga dana, pošto je ostavio generala u njegovom stanu, parkirao auto na bulevarima i zaronio, pešice, u njihovo zelenilo, ta Moskva mu se učinila mnogo nestvarnijom od stranih gradova kroz koje je prošao.

U dvorištu, jedno dete se, krivudajući, vozina svom biciklu oko nekog sanduka s peskom, točkovi su ponavljali isto resko škripanje kao nekada. Aleksej poverova, za trenutak, da se samo to dole nije promenilo, da je to i dalje onaj isti dečak koji je, u jednoj prošlosti što je postala neizvesna, podigao pogled prema mladiću skrivenom iza prašnjavog prozora. Na klupi, neki šahista se naginjao nad svojim figurama. Onaj isti? Neki drugi? Na kraju klupe sedeo je jedan čovek, još mlad, s jednom nogom. Čitao je neki humoristički časopis i s vremena na vreme se grohotom smejaio. Videlo se da se već privikao na svoje stanje i da se izveštio da zauzme položaj koji prija njegovom osakaćenom telu. Kad god bi prsnuo u smeh, šahista bi poskočio, ispravio se, zagledao se u nasmejano vojnikovo lice, ne shvatajući.

Aleksej natuče kačket na čelo, pope se stepenicama. Jato curica izlete s jednog odmorišta i sjuri se dole u cvrkutavom skakutanju. On shvati da ga sve te minule godine prurušavaju mnogo bolje od štitnika kačketa.

Na zidu, pored vrata njihovog stana, on vide tri dugmeta za tri zvonceta, tri papirna pravougasa imenima. Zajednički stan... Sišavši u dvorište, pronade na prozoru zgrade ona dva prozora: kuhinju i sobu svojih roditelja. Na njima se sušio veš, mnogo raznog veša. To nezaustavljivo ukorenjivanje života učini mu se u isti mah dirljivo i uzaludno.

Tokom tih prvih nedelja u Moskvi često je slušao razgovore o amnestiranim zatvorenicima koji su, mada nisu imali pravo da dolaze u velike gradove, mogli da se nastane u oblasti Urala, u Sibiru, u srednjoj Aziji. Zamišljao je svoje roditelje u nekom od tih dalekih mesta, govorio je sebi da će, s vremenom, uz oprezno istraživanje, moći da ih pronađe. I da ubuduće jedino njegov lažni identitet preći da dovede u pitanje njihov ponovni susret.

General je dobio unapređenje i sada je radio u Ministarstvu odbrane. Najverovatnije je zaboravio obećanje da će se prema svom šoferu ophoditi kao prema rođenom sinu, ali mu je i dalje bio naklonjen i čak mu jednog oktobarskog dana, kad su stigli do njegove zgrade, predloži: „Čuj, poći ćeš sa mnom. Moram da uzmem neke dokumente, to će potrajati... Da, da, nećeš se valjda smrzavati u kolima po ovakvom vremenu..“

Popeše se. Jedna vremešna, ćutljiva služavka smesti Alekseja u malenu prostoriju pored ulaza, donese mu čašu čaja. Odaja, polugarderoba, poluostava za stare stvari, imala je uzan prozor, iza koga su lepršale pahulje prvog snega. On se odmah oseti veoma ugodno u tom sobičku, kao da je to mesto napokon svedočilo o povratku. Rasejano, pratio je pogledom lelujanje pahulja koje su izgledale kao da lebde u jednom veoma davnom danu, nad jednim zaboravljenim gradom. Čaj je takođe imao ukus kao nekad. Kao i tišina velikog stana u predvečerje. Kao i nevidljivo prisustvo žavke koju je čuo kako uzdiše u kuhinji. I, najednom, tih nekoliko nota, prigušenih hodnikom, pomalo neodlučnih. Zatim cela muzička fraza. A onda, ta muzika.

On napusti prostorijicu, napravi nekoliko koraka po hodniku, ne želeći da ide dalje. Ono što je video bilo mu je dovoljno. Ta haljina od tamnoplavog somota, presijavanje svetle kose, ta desna ruka koju bi ugledao kad bi skliznula k visokim tonovima, leva ruka čiji je pritisak na dirke naslućivao i ne videći ga. Stajao je nepomično u sumračju tog hodnika, ramenom oslonjen o zid, svestan da je vasseljena tog trena dosegla svoje savršenstvo. Taj sneg iza prozora, tajnovitost tog velikog, nepoznatog stana, ta muzika! Jer ruke su se s vremena

na vreme spoticale o splet nota koje je bilo teško razdvojiti, vraćale su se unazad, ponovo dobijale polet. Ta su lutanja, on je to osećao, bila neophodna toj potpunoj punoći koja se upravo beše pojavila. Bilo je nemoguće da se tome bilo šta doda. Tek, možda, onaj letimični pogled stare služavke koja, nemušto, prominu hodnikom i zinu u njega očima koje mu se učiniše pune razumevanja i gorčine. Ništa drugo.

Međutim, ti trenuci koji bi njemu bili dovoljni, produžiše se i dovedoše do ponovnih čekanja u sobičku, zatim do prvog susreta („Ah, vi ste, dakle... da, tata nam je pričao o vama...“), kao i do sledećih susreta, i do lepote otvorenog i nasmešenog lica te sedamnaestogodišnje devojke, do krhkosti te ruke pri njihovom prvom dodiru („Stela... Mama je želela da se tako zovem... Ja mislim da to ime zvuči strašno smešno uz moje ime po ocu, Vasiljevna, zar ne?“), do izvesnosti da je tamnoplavi sjaj somota šušti, neodvojivi činilac te sreće, u isti mah očigledan i skrovit. I da su ostali njeni činoci bile te pahulje iza prozorskih okana, taj prvi suton, te note čije je kolebanje ponekad dopuštalo da se nasluti mladalačka nejakost prstiju.

On je tu ljubav doživljavao u prošlosti, neodoljivo ponesen prema godinama velikog straha u kojima je susretao jedino dugonose obrazine, tim trima godinama iz vremena njegove mladosti u kojima je trebalo da doživi baš ono što mu se danas dešavalo: taj susret s devojkom njegovih godina, prvu ljubav. Sada mu je bilo dvadeset sedam godina. Devojka za klavirom činila je to pitanje godina bespredmetnim jer je on sebe osećao izvan uobičajenog proticanja dana, u jednom predvojenom vremenu, u jednom snatrenju koje mu je dopuštalo da iznova proživi te tri godine provedene među maskama.

Ponekad bi se on trgnuo iz sna, pogledao bi na svoj život kao preko ograde nekog stepeništa, osetio bi vrtoglavicu: toliko živih i mrtvih razdvajalo ga je od devojke za klavirom. Stezao bi pesnice, te snažne prste, pune ožiljaka, sećao bi se da su te ruke ubijale, da su naučile da s pouzdanjem miluju žensku put, put one žene žutih mačjih očikaju je sreo na rođendanu nekog prijatelja, krajem leta,

žene koju je uzeo takoreći usnulu, pijanu, osećajući skoro gađenje prema tom krupnom, ravnodušnom i lenom telu... Kad bi se toga prisetio, rekao bi sebi da bi bilo bolje da je ostao u kolima, da nije prihvatio generalov poziv. Ali u sobici u kojoj je pio čaj i koju je general, matroz u mladosti, mornarskim žargonom zvao „svračje gnezdo“, to jest osmatračnica na jarbolu, on je sve zaboravljao, stapao se s talasavim lelujanjem snega, sa odjekom nota, u iščekivanju koraka, čiju je brzu kadencu poznavao, i onog glasa: „Ali zašto sedite tu, u mraku? Dođite.“

Stela bi ga posadila pored sebe, počinjala bi da svira, ponekad bi zatražila od njega da joj okreće stranice partiture: „Daću vam znak, ovako, bradom.“ On bi pristao, posmatrao bi to lice, pravio se da motri na znak, ponekad bi bacio pogled na partituru i brzo bi ga odvratio.

Ona je u njemu pronašla onu građu za snove koja se lako dala vajati njenom devojačkom štom. Taj Sergej Malcev je bio neko dovoljno određen: rodom iz nekog seoceta, dvadesetsedmogodišnji muškarac (što znači takoreći starac za nju kojoj je bilo sedamnaest), sa onom strašnom brazgotinom koja mu je presećala čelo. Dakle, jedan čovek koji, jasno kao dan, nije bio onaj koga je potajno čekala.

Ali, s druge strane, bio je dovoljno zagonetan: čovek koji je, bez sumnje, već osvojio mnoge žene, a koji je ipak, po rečima Stelinog oca, živio sam, negde u snegom zavejanim ulicama moskovske periferije, jedan ćutljiv čovek koji je često dovozio generala kad padne noć i nestajao u toj noći, za volanom velikih crnih kola, pod kolovratima kiše ili kovitlacima snega. U tim trenucima, lako ga je bilo zamisliti u ruhu nekog tajanstvenog neznanca o čijem je licu i sudbini ona neprestano maštala. Uostalom, nije li joj otac jednom rekao da mu je taj šofer za vreme rata spasao život?

Malo-pomalo, ona je upala u sopstvenu zamku. Osećala je potrebu za tim čovekom koji je pio svoj čaj u „svračjem gnezdu“. Potrebu da ga zove, da gleda njegovo lice, da više ne primećuje njegovu vojničku uniformu, da ga zamišlja bledim, prefinjenim, lepim (on je to i bio na svoj način, ali drugačije), da odene tu senku u crno, da je izvede na pozornicu, u zaplete smišljene prethodne noći.

Inače, ona od tog statiste nije tražila ništa drugo osim da je sluša dok vežba, da okreće stranice partitura. Jednog dana, on propusti energični pokret bradom, njihov dogovoreni znak. Ona prestade da svira, vide ga kako sedi veoma uspravan na stolici pored nje, čvrsto stisnutih kapaka, kao u napadu bola.

„Nije vam dobro?“, upita ga ona, uznemirena, dodirnuvši mu ruku. On otvori oči, promrmlja: „Ne, ne, sve je u redu...“, pogleda prikovanog za prste koji su mu ovlaš doticali ruku. Posle trenutka smetenosti, ona uzviknu: „Imam genijalnu ideju! Naučiću vas da malčice svirate! Ma da, ma da, to je sasvim lako, samo jednu dečju pesmicu...“

Melodija se zvala *Mali olovni vojnik*. Ispostavilo se da je Aleksej nespretni đak, osrednjih sposobnosti. Stela je često bivala primorana da vuče te krute prste, da ih vodi do prave dirke.

Zahvaljujući *Malom olovnom vojniku*, mogla je da obogati svoje inscenacije. Ona je tog muškarca koga je imala na raspolaganju mogla grditi, mogla mu je laskati, nežno ga mučiti, uputiti mu koju lepu reč za neki dobro odsviran arpežo, tešiti ga kad bi pogrešio. Otkrivala je jednu od najvećih draži ljubavi: da vam se neko pokorava, da manipulišete, i da mu, uz njegovo vatreno odobravanje, oduzmete slobodu.

Ćutanje tog čoveka koji je spokojno ispijao svoj čaj, čekajući generala, više je nije moglo zadovoljiti. Ona je sada htela da ga natera da progovori, da joj priču o svom životu, o ratu, da bude puna divljenja ili ljubomore slušajući te priče.

Jednoga dana, pošto ga je uporno ispitala, on pokuša da uroni u tu ratnu prošlost i oseti se bespomoćan pred tim uspomnama gde se sve završavalo raskidima, usamljenošću, smrću. Naslućivao je da ona od njega očekuje neku ljubavnu priču s ratom kao pozadinom, ali njegovo se sećanje raspinjalo među osakaćenim telima muškaraca, među telima žena posedovanim u žurbi i potonulim u zaborav. Ostajao je onaj miris joda na rukama jedne žene, ali kako govoriti o tome, pogotovu toj mladoj devojci koja ga je gledala, širom otvorenih očiju? Da joj priča o sebi? Ali ko je on? Onaj vojnik koji se, posle nekog okršaja, umiu lokvi vode, a voda bi postajala crvena, od

njegove krvi i od krvi onih koje je upravo ubio? Ili onaj mladić koji je cimao jednog mrtvaca da bi mu svukao čizme? Ili, pak, onaj drugi, koji je vrebao iz prikrajka, iza prašnjavog prozora, u nekom drugom životu, u jednoj zabranjenoj prošlosti? Ne, najistinitiji u tim godinama bio je dan kad se onesvestio na groblju, kad je bio takoreći mrtav i kad je između njega i sveta jedino postojala ona drhtava linija: jedna nepoznata žena koja je spavala pored njega i darivala mu svoju toplinu...

Priteran njenim pitanjima, on stade da priča o veverici: zatišje, divan prolećni dan, ta životinjica koja leti s jednog drveta na drugo. On se iznenada priseti kraja priče, zastade usred reči, splete se, izmišljajući neki koliko-toliko srećan rasplet. Stela se nasmeši, dureći se pomalo: „Tata mi je pričao da ste se vi junački borili... A vi, o veverici! Pih...“

On je ćutao, prisećajući se glatke topline krzna na svom dlanu. Sve što je kasnije usledilo bije povezano, sada je to shvatao, s tom ubijenom zverčicom: i njegov premeštaj kod generala, i, po svoj prilici, to što je ostao živ, i njegov dolazak u Moskvu, i susret s tom mlađanom Stelom koja ga je upravo zadirkivala. Ona je morala naslutiti da je taj čovek, koga je, kako je verovala, pripitomila, ukrotila, skrivao u svom životu, kao u nekom pećinastom podzemlju, nepriznatljive postupke, i sramotu, i patnju. A to što je pred njom stajao smeten, ne nalazeći reći, davalo mu je detinjast izgled.

„Nisam želela da vas povredim. Naprotiv, ta veverica je bila veoma zabavna...“, reče ona i stavi svoju ruku na njegovu koja je i dalje držala šolju s hladnim čajem. Taj trenutak potraja. Iza prozora, suton se bojio tamnoplavim. Grane od inja izvijale su se na prozorskom oknu. Negde u dnu hodnika, čuo se generalov glas koji je brundao na telefonu. Ona blago prodrma njegovu ruku kao da ga budi: „Probaćemo opet našeg *Malog olovnog vojnika*, hoćete li?“

Ni ona sama nije primetila u kom se trenutku, u tim nedeljama velikih mrazeva, priča koju je zamišljala ispreplela sa stvarnošću. Možda one večeri kad joj je on predložio da pređu na „ti“. Ili kasnije, kad su se sreli pred vratima zgrade: on tek što je dovezao generala, ona se vraćala sa časova muzike. Prišavši odlučnim korakom, ona

sede pored njega i oni napraviše krug kroz moskovske ulice, vozeći se polagano kroz belo vihorenje.

Ili možda one noći. Njeni roditelji, koji su otputovali u Kijev na rođendan jednom generalovom starom drugu po oružju, poželeše da tamo ostanu još jedan dan i zatražiše od Stele da obavesti šoferu. Kad Aleksej, pošto ih je uzaludno čekao na stanici, zazvoni kod njih, ona slaga: njen otac bi, reče ona, trebalo da se javi kasno noću... Aleksej vide da je ona obukla haljinu od svetlog batista, jednu letnju haljinu, i podigla svoje kovrdže u visoku pundžu koja joj je davala svečan izgled. Obrazi su joj goreli kao u groznici.

Ona je junački glumila nehajnost, pozvala ga je u salon, predložila mu je da večeraju („Oni će se možda javiti tek u jedan ujutru. Ipak ne treba da umremo od gladi...“), otvorila je bocu vina. Njeno je telo, pod veoma tankom tkaninom haljine, drhtalo, njeni pokreti su odavali loše prikrivenu nespretnost koju je pokušavala da predstavi kao obesnu neusiljenost. Aleksej je bio svestan da je u toj improvizovanoj večerinki sve bilo tako dobro, tako grozničavo dobro pripremljeno da je njemu jedino preostajala uloga statiste. Ta predstava se mogla odigrati i bez njega, u Stelinim sanjarenjima.

Ali on je bio tamo i shvatao je da će svakog trenutka na njega doći red da odigra svoju ulogu, da izgovori svoj tekst, da otelotvori jedan u isti mah očekivan i besmislen lik.

On se saginjao, čas da podigne salvetu, čas komadić hleba koji bi ona ispustila u svojoj usplahirenosti, sipao je vino, povinujući se jednom teatralno zapovedničkom pokretu njene ruke, ali, koristeći svoj položaj u senci, posmatrao je tu devojkicu koja je izgledala skoro razodevena u svojoj letnjoj haljini. Njene nage ruke s plavičastim venama, kao iscrtanim đačkim mastilom, taj vrat porumeneo od uzbuđenja, taj veoma vitki struk, i, kad bi se okrenula prema peći, krhke obrise njenih lopatica. On je slušao njen sve zvonkiji i sve ustreptaliji glas, sluteći da se približava onaj trenutak kad će morati da joj obrgli ramena, da oseti krhkost tih lopatica u svom naručju.

On je nije želeo. Ili, bolje reći, bila je to sasvim drugačija želja. Za tu noć s njom, on bi bio spreman da... Video je sebe kako iznova proživljava sve godine rata i osećao da bi ih sve još jedared prepatio za ovo jedno jedino veče. Ali ono što se te večeri odigravalo, bilo je namenjeno nekom drugom, a ne njemu.

Ona je već popila tri čaše i gledala ga je s napadnom i u isti mah bespomoćnom odvažnošću koja mu je zadavala bol. „Možda bi trebalo da ih pozovemo“, predloži on, bacivši pogled na zidni . „Ne... Još je suviše rano!“, preseče ga ona, i, pljesnuvši rukama, izdeklamova glasom najavljiivačice cirkuskih tačaka: „naš muzički program!“

Ona se okrete na klavirskoj stolici, dohvati jednu partituru, dade mu znak da priđe. On vide da je to elegija Rahmanjinova s kojom se ona više puta besuspješno hvatala u koštac. Ona poče da svira, uspe da, pomognuta hrabrošću pijanstva, prebrodi prve zamke, dožive poraz kod sledeće, krenu iznova, ne skrivajući više svoj gnev, splete se...

On ju je slušao, poluzatvorenih očiju, odsutan. Pri trećem pokušaju, skoro očajničkom, i novom zapinjanju, on promrmlja, nesvesno: „Tu je povisilica...“

Ona prestade da svira, pogleda ga. Mora da joj je napor pri čitanju nota za trenutak razbistrio um. Ona ugleda tog čoveka, koji je sedeo pored nje, nepomičan, zatvorenih očiju, čoveka za koga je poverovala da je u stanju („Stvarno sam pija“, pomisli) da kaže ono što je upravo čula. On je izgledao veoma ostareo, iscrpljen, a na ožiljku na njegovom čelu izbiše ružičaste tačkice šava.

Prenuo se kad je čuo njen plač. S laktovima na klaviru, ona je jecala, pokušavajući da govori: „Možeš da ideš. Oni stižu tek sutra. Treba da budeš na stanici u devet sati...“ Uprkos tim suzama, njen glas je zadržao izvesnu tajnovitost. Ona je to priznanje pripremila za svoju noćnu predstavu.

Beše, najzad, i ono drugo večer, u martu, kad ulice, putevi, kuće iščezoše pod snežnom vejavicom, poslednjom te zime. A to beše i poslednji put kad ga general pozva da popije čaj u „svračjem gnezdu“ .

Stela mu se pridruži, provedoše neko vreme gledajući belo mahnitanje iza prozora. Kad je ušla, ona je zatvorila vrata i, prigušen beskonačnim hodnikom, do njih dopre glas njene majke koja je dozivala služavku: „Vera, prostri još jedan komad kod ulaznih vrata, onaj šofer je opet uneo sneg na sve strane.“ Stela se usiljeno nasmeši, napravi jedan pokret kao da želi da poništi te reči, onda se iznenada naže ka Alekseju koji je sedeo, sa šoljom čaja u rukama, i

poljubi ga. On oseti njene usne na svom čelu, na belegu od ožiljka... U hodniku se čulo trljanje krpe po parketu.

Sutradan, on ode na put s generalom koji je trebalo da izvrši inspekciju nekoliko bataljona na severu.

Putovanje u cilju inspekcije potraja skoro mesec dana. Krstarili su predelima još skočanjenim pod ledom, putovali uz Belo more, prolazili kroz šume gde se nijedan drhtaj proleća još nije mogao naslutiti. Kao da se zima vratila. Kao da su se vratili dani rata sa onim kolonama vojnika nad kojima je general vršio smotru, sa onim bornim kolima čije su gusenice drobile sleđenu zemlju, sa onim sumornim betonskim utvrđenjima.

Na povratku, imali su utisak da, sa svakim kilometrom, toliko hitaju da prosto preteču sami sebe, sustižući iznova proleće. A od ratnih zima ostade samo ona ledena pločica na koju se general jednog dana okliznuo iščašivši gležanj. Aleksej je morao da ga nosi do kola. „Sećaš se, Sergej, kako si me teglio, na frontu, fricevima ispred nosa, dvanaest kilometara!“, reče on smejući se isprekidano. I ne priznajući to ni sebi, oni pomisliše da rat zaista pripada prošlosti, čim mu se mogu smejati.

U Moskvi se taj prolećni smeh orio na sve strane. Na aprilskom suncu koje je palilo kožu kao da je već leto, u zvonjavi tramvaja na bleštavom čeliku šina, u bezbrižnosti lica one silne mlađarije za koju je rat bio još jedino uspomena iz detinjstva. I takvo je zadovoljstvo bilo boraviti napolju da generalu više nije ni padalo na pamet da ga pozove gore da se ugreje i popije čaj.

Stela je shvatala da je zima bila jedan dugi san, čas san, čas košmar, iz koga se ona sada u potpunosti probudila. U sobičku zvanom „svračje gnezdo“ sobarica Vera naslagala je kapute, poprašila krzna naftalinom. Uzani prozor izložen suncu bio je zaklonjen pravougaonikom od podebljeg kartona. Bilo je nemoguće zamisliti na tom mestu jednog čoveka koji sedi u stolici, sa šoljom čaja u ruci, čoveka izobličienog onim belim ožiljkom na čelu, odevenog u vojničku uniformu.

Ali bilo je još neverovatnije zamisliti ga na tim prolećnim ulicama, kako korača pored nje, kako se sreću s njenim drugovima iz škole.

Ne, ne. Sama slika tog para, čak i u mašti, izvodila ju je iz kože. Uostalom, kako je i pomislila da bi jednog dana mogla otkriti postojanje tog čoveka onom krugu prijatelja za koji je danas bilo vezano sve što je imalo značaja u njenom životu. Da bi im mogla pričati o onoj večeri s njim, o onim glupim jecajima? Ne, bila je to dugotrajna zimska halucinacija koju je sunce razvejalo.

Nije rado priznavala sebi da ju je ta himera obogatila, da je ona, zahvaljujući tom vojniku skrivenom u „svračjem gnezdu“, naučila sijaset ženskih varki, tako korisnih u vladanju nekim muškarcem, da je on bio njena igračka, da se ona njime poslužila. Da bi ućutkala ta mala uznemirujuća priznanja, ona stade, jedanput, da svira pesmicu o *Malom olovnom vojniku*, pokušavajući da podražava greške koje je on obično pravio, i tome se skoro spontano nasmeja. A onda odsvira *Valcer golubica*, melodiju kojoj ga je takođe naučila, mnogo veseliju, ali koja je odjednom rastuži.

Ona oseti istu tugu dok ga je, jedne večeri, krišom posmatrala kroz prozor salona. Kola su bila parkirana pred ulazom, čekajući generala. Stela je videla otvorena vrata automobila, jednu ruku koja drži cigaretu i, kao odraz na vetrobranu, svetlu mrlju lica. „On će ceo život provesti u čekanju“, pomisli ona i oseti se krivom, jer je nju samu čekalo previše lepih stvari: to prekrasno proleće, zatim, posle ispita, maturski bal, zatim univerzitet, opojna studentska sloboda, zatim... Ona je u tim danima koji nailaze jedino razaznavala ogroman slap svetlosti.

U tim trenucima sažaljenja, ona je prema njemu osećala i zahvalnost. On je mogao, tokom one glupave večeri, da je razodene, da je uzme, ona je mogla zatrudneti! Ta pomisao je bila toliko preteča, toliko kompromitujuća po njenu budućnost, da je odmahivala glavom ne bi li je se otresla. I počinjala bi da ga mrzi jer je on zapravo bio u stanju da sve uništi, takoreći nehotice.

Naposletku, to leptirasto promicanje žaljenja, radosti, samilosti, gneva, izbledelih snova, samo je još više pojačavalo uzbudljivu novinu tog proleća. Pravi život je tek trebalo da otpočne.

Tokom tih sunčanih nedelja, jedan jedini put je ponovo video Stelu. Jedne večeri, umesto da se odveze, on je parkirao kola u ulici, u zaklonu jednog kioska. Znao je da je to dan kad ona ima čas muzike.

Ona se pojavi, odevena u lagani kaput, prođe kroz aleju s drvećem jedva osenčenim zelenilom, njena prilika se ocrtava u modrini sutona toliko jasno da on oseti bol u očima. Kad je nestala, još dugo mu se priviđao njen lik, tamo, na izlazu iz aleje, a na dlanu mu se zadržao veoma stvaran osećaj da je dodiruje, da steže pod svojim prstima krhku liniju njenih ramena. Taj osećaj mu beše poznat: gipkost mrtve veverice u njegovoj ruci.

On ode svojim putem, zaronivši u ulice časa modre, časa ispresecane bakarnim prosevima sunčevog smiraja. Govorio je sebi da u ovom životu mora postojati neki ključ, neki tajnopis, koji bi, sažetim i jednoznačnim jezikom, izrazio svu složenost tih pokušaja, tako prirodnih i tako bolno zamršenih, da se živi i da se voli. To prekrasno veče u Moskvi, godinu dana po završetku rata, taj svetli kaput koji iščezava iza ugla, nepodnošljiv bol i beskorisnu radost sadržane u tom trenutku, sećanje na onu vevericu, i tamo, ponad mosta, onu srebrnastu belinu oblaka, istu kao ona, poslednje zime, na prozoru „svračjeg gnezda“.

Iznenada mu se učini da ono što ga je maločas sprečilo da izađe iz kola, da sustigne svetli kaput u aleji, nije bilo ništa drugo do lažno ime koje je nosio već godinama. On svom silinom pokuša da ubedi sebe da je sve bilo samo zbog toga.

Sutradan, uputi zahtev da mu dostave obaveštenja o roditeljima, potpisan tim lažnim imenom.

Nedelju dana kasnije, general mu reče da se popne s njim u njegovu kancelariju, u Ministarstvu. Aleksej poverova, za trenutak, da će Gavrilov govoriti o Steli, da će čak reći: „Znaš, ćerka mi je rekla da te voli...“ Ta bezumna nada požive nekoliko sekundi, i potraja samo zato da bi mu docnije pokazala koliko čovek može biti slep kad voli.

„Slušaj, Sergej“, otpoče general pomalo zbunjeno, „preneli su mi juče jednu informaciju u vezi s tobom... obično govorkanje, nadam se, ali znaš dobro kakva su vremena, bolje je biti budan. Izgleda da se neko poslužio tvojim imenom ili pre... kako da kažem... najzad, njegova rodbina tvrdi da si ti navodno uzeo, to jest ne ti lično već... Ukratko, oni misle da im je sin živ, oni znaju da ga je jedan prijatelj

video pred samu demobilizaciju, ali da on, to jest ti, ne želiš da se vratiš u selo i kriješ se ko zna zbog čega. Uf, ala je zapetljano. U stvari, to je slučaj lažnog identiteta, šta li. A s tim se, naročito u vojsci, ne šali. Ne treba tebi to da objašnjavam. U logor se ide i za mnogo manje od toga... Ne, ja ti prosto kažem da znaš kako stoje stvari. Međutim, ako slutiš da tu ima bilo čega što škripi, kaži mi. Takve zavrzlake su poput mina, bolje je razmontirati ih pre nego što eksplodiraju...

Telefon zazvoni, general diže slušalicu, lice mu se opusti i on stade da diktira poduži spisak namirnica, tačno navodeći količinu kobasica, dijesetri, broj flaša vina... U šuškanju aparata, Aleksej prepozna glas Steline majke. Čekao je kraj razgovora pa da sve prizna.

General spusti slušalicu, zadovoljno obliznu usne. „Sutra priređujemo bogovsku večeru. A gosti vala zaslužuju da se potrudimo. Budući svekar i svekrva. Eh, da, Sergej, vreme brzo prolazi. Kad sam pošao u rat, naša mala Stela je bila devojčurak, a evo, sad ćemo je udati. Ah, čuj, verenik je stvarno dobar momak! A njegov otac... najzad, nek ovo ostane među nama, ima odličan položaj u Ministarstvu unutrašnjih poslova. On mi je, uostalom, i ubacio bubu u glavu u vezi s tom pričom o lažnom imenu. Znaš, među svojim... Inače, oni bi te očas posla pokupili. Ali pričaćeš mi o tome kasnije. Što se tiče večere, sutra ćeš mi biti potreban od ujutru do uveče, pa čak i noću. Stela je pozvala sve svoje drugove. Veridba, danas se to ne radi kao nekad, u četiri oka... Biće, dakle, potrebno da ih odvoziš grupu po grupu, metro više neće raditi. Ukratko, stanje maksimalne pripravnosti!“

Smesti li su ga u „svračje gnezdo“, zakrčeno zimskim kaputima. Vrata su ostala odškrinuta i on je pratio dolazak gostiju, nekoliko parova (verenikovi roditelji: sladunjav oblak parfema njegove majke, bas njegovog oca), nekoliko samaca, zatim grupica drugova iz škole. Neki bi se prevarili, ušli bi u garderobu u kojoj je on čekao, gledali bi zbunjeno tog čoveka nepomičnog među kaputima i kamarama papira, nisu znali da li treba da ga pozdrave ili ne. General je nekoliko puta zatražio od njega da ode kolima po tog i tog uglednog gosta. Aleksej bi to uradio, a onda bi nastavljao da osluškuje. Vera,

sobarica, donese mu šolju čaja, htjede da mu kaže koju reč, predomisli se, samo se osmehnu, s malim grčem gorčine.

On nije osećao ni ogorčenost, ni ljubomoru, samo jedan toliko bridak, toliko jednolik bol da nijedno drugo osećanje nije moglo prionuti uz njegovu oštricu. Rasejano je prepoznavao zvuke kosu dopirali iz salona i davali da se nasluti kako protiče slavlje. Najpre se čulo ono veselo žamorenje glasova u kome se, s vremena na vreme, izdvajao jedan bas, zatim prasak zapušača, jednog, pa drugog, praćen prskanjem u smeh i paničnom vriskom, reči prve zdravice koju je držao general, i najzad, zveckanje noževa i viljušaka.

Okamenjen svojim bolom, on ne oseti ništa kad, pola sata kasnije, posle hora molećivih glasova, odjeknu muzika. Bez po muke prepozna polonezu koju je Stela uvežbavala prošle zime. Čak mu se učini da je trenutak za tu muzičku pauzu veoma dobro izabran: između prve čaše koja je goste već činila prijemčivim, i jela i pića koja će im otupiti čula. Slušao je, i uprkos svojoj odsutnosti, opazi dva ili tri neprimetna kolebanja u njenom sviranju koja kao da behu tajna podsećanja upućena njemu i koja ga još više osamiše. Odjeknu gromoglasni aplauz, i te ovacije i nekoliko „bravo“ sprečiše ga da čuje korake koji su promicali hodnikom.

Stelino lice se već pojavilo, uokvireno vratima. „Brzo! Dođi, za mene je to veoma važno!□U njenom šapatu se osećalo uzbuđenje pijanstva, opijenost srećom pre nego vinom.

Sav smeten, on ustade, pusti da ga ona odvuče za ruku do salona.

„A sada, iznenađenje!“, najavi Stela ispruživši ruke prema njemu kao da poziva goste da ga pozdrave aplauzom. „Naš Sergej će nam odsvirati jednu pesmicu. Nadam se da ćete umeti da cenite njegovu muziku i... moj skromni profesorski talenat. *Mali olovni vojnik.*“

Mlađarija zapljeska, roditelji i starije zvanice pomisliše da je šala pomalo smela, ali ipak i oni nekoliko puta zatapšaše, ne želeći da izgledaju suviše strogi.

Posle boravka u mračnom „svračjem gnezdu“, bio je zaslepljen svetlošću tog salona, nelagodno se osećao pod svim tim pogledima uprtim u njega. Tražeći i ne nalazeći načina da izbegne mučenje, imao je vremena da primeti nekoliko li, ogrlicu od krupnih bisera neke gospe, samog verenika, onog visokog smeđeg mladića koji je sedeo među svojim školskim drugovima. U Stelinom pogledu, za

delić sekunde, kao da prolete jedna zaboravljena senka. On vide da ona nosi letnju haljinu od svetlog batista.

Aplauzi utihnuše. On sede na klavirsku stolicu, osećajući kako se njegov bol, ta ledena gromada koja ga je skamenila, rasprskava u paramparčad, pretvarajući se u stid, u poniženje, u gnev, u ono glupavo tamno rumenilo koje mu se pelo uz vrat, u otežalost glomaznih čizama na skliskom niklu pedala.

On zasvira, kao u vreme njihovih časova, s tupom prilježnošću automata. Smejali su se još dok je svirao, toliko je bilo smešno videti tog vojnika koji svira nekakvu pesmicu o vojniku. Neki mladi stadoše pevušiti reči refrena koji im je bio poznat. Vino je počelo da podstiče veselost. Aplauz je bio jednodušan. „Bravo za profesorku“, povika jedan gost koga Stela nagradi naklonom. verenikovog oca zagrme usred sveg tog smeha: „Reci, de, generale, nisam znao da su u tvom ministarstvu šoferi u isti mah i pijanisti.“ „Dajte čašu za pijanistu“, poče da skandira jedan mladić, a nekoliko glasova ga je ohrabrivalo. Čaša votke krenu iz ruke u ruku u pravcu klavira. Stela podiže ruke i povika ne bi li nadjačala graju društva za stolom. „A, glavna tačka programa, *Valcer golubica*.“

Aleksej spusti čašu, okrete se prema klaviru. Smeh, razgovori postepeno utihnuše, ali on je i dalje čekao, s rukama na kolenima, sedeći veoma pravo, odsutnog izgleda. Stela mu došapnu, kao suflerka, namignuvši gostima: „Ma, hajde, kreni! Počinješ sa do palcem desne ruke...“

Kad je ponovo spustio ruke na klavijaturu, još se moglo poverovati da je jedna lepa harmonija nastala slučajno, mimo njegove volje. Ali trenutak kasnije, muzika grunu, odnoseći svojom silinom sumnje, glasove, žamor, brišući veselost sa lica, njihova zgledanja, razmičući zidove, rasšujući svetlost salona u noćnom neizmerju neba iza prozora.

On nije imao utisak da svira. Koračao je kroz noć, udisao njenu lomnu prozračnost sazdanu od beskonačja ledenih faseta, od lišća, od vetra. Više u sebi nije nosio nikakav jad. Ni strepnju od onoga što će se dogoditi. Ni teskobu ili grižu. Noć kroz koju je hodio kazivala je i taj jad, i taj strah, i nepopravimo naprsnuće prošlosti, ali sve se to preobrati u muziku i jedino je njenom lepotom postojalo.

U nevidelici zimskog jutra, čini se da voz naslepo luta približavajući se Moskvi, među spletoima tračnica koje vijugaju pod snegom. Poslednje Bergove reči stapaju se sa žestokim trzajima točkova, sa glasovima i koracima putnika u hodniku. Naglo prekinuto tim dolaskom na odredište kome se više niko nije nadao, pripovedanje se koleba, a onda zamire u nekoliko užurbanih rečenica: godine provedene u logoru („Nisam čak iskoristio ni amnestiju, posle Staljinove smrti, odrobijao sam svojih deset godina, do poslednjeg dana“), zatim dolasci u Moskvu (u nadi da ponovo vidi Stelu? on to ne kaže, više nema vremena da to kaže), potajni dolasci, jer mu je kao mesto boravka određen jedan gradić u istočnom Sibiru, novo hapšenje prilikom jednog od tih boravaka u prestonici, tri godine izdržavanja kazne negde blizu polarnog kruga, gde je shvatio da se na kraju privikao na taj snežni pakao... Tamo će, pod tim nebom bez sunca, saznati kad su mu i gde umrli roditelji.

Voz se zaustavlja. Pravimo prve korake kao u bestežinskom stanju - posle mnogo dana i noći nepomičnosti, oni se utiskuju u sneg s plesnom lakoćom. U ledenom vazduhu, oštar kiselkasti zadah velikih gradova štira za nozdrve. Idem pored Berga mračnim beskonačnim peronom. Putnici koji izlaze iz našeg voza zastaju za trenutak, neodlučni, kao mesečari. Kod nekih se naslućuje želja da sednu na kofer, da se ponovo sklupčaju i utonu u san. Berg me pretiče, vidim ga kako uranja u dremljivu gomilu koja mili ka stanici. Za trenutak, on postaje prolaznik kao i svaki drugi, provincijalac koji je stigao u Moskvu, u šest sati ujutru. Gledam ga kako korača i kažem sebi da se on, nekada davno, baš tako približavao prestonici, kriomice, žureći da se izgubi u gomili. Prijećam se kraja njegove priče: ta Moskva, opasnija od bespuća tajge, Vera, stara generalova služavka, koja mu je nekada donosila čaj u „svračje gnezdo“ i koja ga je kasnije obavestavala o Stelinom životu...

Dočarani na drugi način, ti izjalovljeni susreti mogli bi ispisati prelepu tragičnu povest. Ali oni su bili ispričani smušeno, usred kloparanja i piske voza koji stiže u jedan veliki, crni i sleđeni grad. Oni su zacemento i bili doživljeni na taj način, u zbunjujućoj jednostavnosti s kojom se žive uništeni životi.

Ulazimo u ogromno i previsoko stanično predvorje i usred te praznine, gde kao da se ništa lično ne može reći, Berg mi poverava, ne okrećući glavu:

- Njen muž je imao neka okapanja na poslu u vreme destalinizacije. Propio se, napustio ju ... Ona je umrla početkom šezdesetih, od raka. Njihovom sinu je bilo sedam godina. Učinio sam koliko sam mogao, preko jednog prijatelja. Nešto novca, svakog meseca. Jer ja sam ostao na severu, ludački rad na minus pedeset, „dvanaest meseci je zima, ostalo je leto“, kako se tamo kaže, ali odlično plaćen. Jedino, nije trebalo da dete zna. Još uvek sam imao dosije kao prestupnik u povratu...

On me gleda sa osmehom, pruža mi ruku:

- Hajde, srećan put, i ne pamтите me po zlu.

Stežem mu ruku, vidim ga kako se udaljava. Trg Triju stanica je turoban u ovo doba dana. Ulične svetiljke, ocrtavajući se naspram neba, liče na plavičasta debila. Sleđeni oklop trga podrhtava od čelične larme ogromnih kamiona. Užurbani ljudi, odeveni u glomazne sive ili crne kapute, izgledaju kao da su izašli iz staljinističkog vremena, iz godina rata, lišavanja, nemog heroizma. Berg se utapa u tu bujicu, zaputivši se ka jednom ulazu u metro, gubi se u tamnoj reci ljudi koja se sliva u ulaz. Ima isti bodri korak, istu stoičku odlučnost. Uspevam da ga primetim u gomili na početku stepeništa, zatim iščezava. *Homo sovieticus*, šapuće u meni jedan pomalo prezriv glas. Suviše sam pospan da bih mogao da ga ućutkam.

Vraćam se u stanično predvorje. Časovi polaska vozova, istaknuti na tabli, deluju nadrealistički, posle našeg zakašnjenja, posle svih onih časovnih zona kroz koje sam prošao dolazeći sa Dalekog istoka, naročito posle vremena kojim me je prožela Bergova priča. Ali najčudnije je to što se Berg najednom iznova pojavljuje. Da, on je preda mnom, to nije san.

- Otišao sam ne zapitavši vas da li imate gde da odsednete u Moskvi. Nadam se da nećete ostati celog dana na stanici...

Odgovaram mu da ću nastaviti putovanje tek poslednjim vozom, oko ponoći, da nameravam da posetim jedan muzej, a da ću pre toga otići u neki bioskop, na prvu projekciju, da odspavam. On se osmehuje, mora da ga ta namera da se odspava u bioskopu (deset

kopejki ulaznica, prazna dvorana i topla fotelja) podseća na njegovu lutalačku prošlost.

- Slušajte, ako želite savet jednog starog Moskovljanina... (Ne uspeva da prikrije potajnu radost u glasu.) - Znaće, naći hotelsku sobu u Moskvi teže je nego boraviti u Mauzoleju. Ali ja imam jednog starog prijatelja, recidivistu poput mene...

On me vodi kroz grad, od metroa do autobusa, a zatim peške prečicama kroz dvorišta, i dalje s nekom radosnom žustrinom, srećan što ponovo pronalazi svoje smerokaze, što mi pokazuje koliko poznaje prestonicu. Ja ga pratim u stopu, pomiren sa sudbinom, kao dete koje korača u polusnu.

U hotelu, doslovce se srušim od umora. Za trenutak se probudim, usred dana, jedan nestvaran prizor mi iskrsava pred očima: na Bergovom krevetu leži jedno tamno odelo, reklo bi se spljošten čovek, oslobođen sopstvene tvari, jedna kravisi na naslonu stolice, jak miris kolonjske vode dopire iz kupatila. Nemam snage da zatražim objašnjenje i ubrzo ponovo zaspim.

Kad Berg dođe da me probudi, ja ne uspevam odmah da ga prepoznam. Obukao je odelo koje je ležalo na krevetu, stavio kravatu. Kosa mu je zaglađena i sjajna.

- Nisam hteo ranije da vas uznemiravam, tako ste duboko spavali. Ali već je šest uveče.

Na stolu, vidim dve čaše s poparenim listićima čaja, električni grejač koji se uranja u vodu zakačen je za prozorsku kvaku.

- Idete... u pozorište? - kažem pokušavajući da ne pokažem koliko sam iznenađen pramenom.

- Da... Na neki način. Bolje reći, na koncert. Uostalom, mislio sam, ako bi vas to zanimalo...

Pijemo čaj s limunom, jedemo hleb, onaj isti koji je bio zavijen u stranice partiture, nekoliko kolutova kobasice. Posle jela, doteram se i ja, Berg mi pozajmljuje kravatu.

Stižemo prvi. Dvorana, na drugom kraju, pripada železničkom domu kulture. Neko vreme ostajemo u hladnom i loše osvetljenom hodniku. Berg, nevidljiv, mučaljiv na jednoj klupi, u čošku, a ja se šetkam duž zidova ukrašenih fotografijama lokomotiva - od najstarijih, zdepastih, s njihovim smešnim levkastim dimnjacima, do modernijih. Bacim pogled i na dvoranu. Izgleda mi suviše prostrana,

nikad jedan koncert, naročito u ovom kraju gde je i Bog rekao laku noć, neće okupiti dovoljno sveta da je napuni! Međutim, ljudi polako pristižu, najpre neodlučni poput nas, zatim stvarajući svojim mnoštvom onaj laki elektricitet, sav od šapata, iščekivanja, uzbuđenja, koji prethodi svakom scenskom događaju. Zauzevši svoja mesta, oni šire tu prijatnu napetost po dvorani. „Pozorišna magija“, kažem sebi. „Nije važna dvorana, pozornica i ono što će se na pozornici dogoditi. Važno je to što će se nešto dogoditi.“

Berg je izabrao fotelju u poslednjem redu, tamo gde svetlost skoro ne dopire. Sedeći sa strane, mi vidimo, iza nabora razmaknute zavese, u onom polumraku iza kulisa iz kojeg obično izranjaju umetnici, jednu priliku, oval jednog lica.

- Mora da ima tremu - šapuće Berg, očiju prikovanih za taj kutak.

On sedi, pomalo kruto, dalek i, reklo bi se, podmlađen.

U tom trenutku se pojavljuje pijanista, taj mladi osmatrač iz prikrajka čije smo iščekivanje, iza zavese, naslućivali. Dvorana zapljeska sa škrtom učtivošću dobrodošlice. Ja se okrećem prema Bergu da mu ponudim program koncerta. Ali taj čovek deluje odsutno, spuštenih kapaka, nedokučiva lica. On više nije tu.

za balkandownload.org **Thalia**

© T. Jeanne - Volker/Digital

Biblioteka MAŠTARIJE

Veoma lep roman, prefinjenog stila, koji podstiče emocije i pogađa u srce.

L'Express

Roman koji vibrira, celom dužinom, poput metalne žice zategnute do krajnosti.

Magazine littéraire

Očaravajuća knjiga. Koncentrat poezije. Savršen, sjajan uspeh.

Dernières nouvelles d'Alsace

Jedan od najvećih savremenih pisaca.

Le Figaro Magazine

Nova Makinova knjiga podseća, kroz strašnu i romanesknu sudbinu, na Rusiju u vreme rata i Staljinove strahovlade. Nevina, užasna, prekrasna.

Les Echos

Velika nagrada RTL–Lire za 2001.

Korice

V. Perov, *Poslednja krčma na gradskoj kapiji* (1868)

Table of Contents

1
2
3
4
5
6